

ÖZET

İnsan - Din - Devlet ve Laiklik

İnsan neslinin gelişen ve değişen dünyada varlığını sürdürebilmesi için gittikçe zorlaşan yaşam şartlarında bilmek, anlamak, düşünmek ve uygulamak gibi özgür irade ile gerçekleşebilecek nitelikleri kazanabilmesi için araştırma yapmak gereklidir. Ancak insan ömrünün kısalığı insanın kendisini geliştirmesi ve doğru yönde ilerleyebilmesi ve aklını kullanmayı öğrenmesine el vermemektedir.

Herşey insan için vardır kuramından hareketle insan özgürlüğünün her alanda ne denli gerekli olduğu belirtmelidir. Özgürlük toplumsal olmadıkça özgürlük saygı sevgi, kardeşlik ve tolerans duyguları ile yoğrulmuş olarak uygulanmadıkça insanların mutlu ve eşitlik içinde birbirlerine saygılı olarak yaşamaları mümkün değildir.

Bu çalışma ile insanı, din olgusunu, insanın devlet içinde yaşamak zorunda olması gerektiğinden Devleti ve ideal özgürlük için en mükemmel olduğu tartışmasız olan ve ne olduğu nasıl algılanması gerektiği hususunda toplumsal zafiyet bulunan laiklik konusunu, bir araya getirerek inceledik. Bu inceleme hukuk biliminin gelişmesi ve topluma yararlı sonuç doğurması için özgür aydınların varlığının gerekli olduğunu ve şimdiye kadar gelmiş geçmiş birçok filozof ve sosyolog ve bilim adamının uğraş konuları olmuş ve hiçbir fikir birliğine varılmamış (insan din devlet ve laiklik) girdabındaki kayışın kurtarılmasına çalışmaktan ibaret olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İnsan, Din, Devlet, Laiklik, Eğitim, Ahlak, Toplum, Hukuk ve Din, İslam, Özgürlük, Özgür Düşünce, Hukuk Devleti, Anayasalar, İnsanlık*

ABSTRACT

Man-Religion-State and Laicism

There is no need to argue about the requirement to conduct research in order for mankind to acquire such qualities like knowing, understanding, thinking and implementing, which would possibly be attained by free will under conditions of life getting ever more difficult for sustenance in a developing as well as changing world. Yet the shortness of human life does not allow for developing itself, advancing on a rightful track and learning how to use its intellect.

Stepping ahead from the principle of "Everything is in existence for mankind", it is worthwhile pointing out to the extent of requirement of human freedom in every field. Unless freedom is social, and unless freedom is applied in conglomeration with the feelings of respect, affection, brotherhood and tolerance, it is not possible for men to live as happy and equal individuals, mutually respecting one another.

Under this study we attempted to bring together man, the phenomenon of religion, and man compelled to live within the confines of a state, the state as well as the issue of laicism, beyond dispute the most excellent approach for ideal freedom, yet maimed with a social incapacitation as to how the same should be conceived, and arrive at a conclusion there from. This study would consist of attempting to rescue the vessel in the whirlpool of (man, religion, state and laicism) which require free-thinking intellectuals for development of the doctrine of jurisprudence and lead to outcomes favourable for the public, pondered about several philosophers, sociologists and scientists from the past to the present day, yet no consensus ever reached upon.

Keywords: *Man, Religion, State, Laicism, Education, Moral, Society, Law and Religion, Muslim, Freedom, Freedom of Thought, Govern By Law, Constitution, Humanity*

İnsan - Din - Devlet ve Laiklik

Prof. Dr. Berin Ergin

GİRİŞ
İnsan, din, Devlet ve laiklik konularını irdeleyebilmek için özgür insan olmak gerekir. Özgür insan düşünme ve düşüncede özgür insandır. Özgür insanın fiilleri de özgür olmalıdır. Ancak fiillerin özgürlüğü toplum kuralları ile çatışmamak durumundadır. Çünkü fiil özgürlüğü sınırsız değildir. Sınırsız fiil özgürlüğü anarşi yaratır. Anarşi toplumların sonu demektir. Özgürlükler insanların birbirlerine saygı, sevgi, kardeşlik ve tolerans duyguları içinde olmayı mümkün kılacak nitelikte olmadığı zaman özgürlük olmaktan çıkar. Ancak düşünce özgürlüğünün insanı insan

yapan en önemli özgürlük olduğu bir gerçektir. Toplum katmanında özgürlüğün toplum yönetim kurallarına uygun olması düşüncenin özgürlüğünü sınırlamaz. İnsan, düşüncesindeki özgürlük derecesinde yaratıcıdır. Bu yaratıcılığı ile toplumlar çağdaşlığa, uygarlığa taşınır. Yaratıcı düşünceye sahip olmayan insanlardan oluşan toplumların sona yaklaştıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Yaratıcılık ilerlemenin daha iyiye daha mükemmele ulaşmanın anahtarıdır. Bunu da ancak özgür düşünceli insanlar yapabilir. Bugünkü toplumlarda düşünce özgür müdür diye sormak gerekirse veya, insan özgür müdür veya insan düşüncesini özgürce yapılandırabilmekte midir diye sorsak ne gibi yanıtlar verebiliriz? Bu ve bunun gibi bir çok sorun toplumda yanıt bulamamış ve üzerinde çalışmaların sürdü-

ğü bir alandır. Özgürlük konusu çözülemez niteliğini halen sürdürmekte olup bunun farkındalığında olmak bile özgür düşünmektir diyebiliriz.

Bu çalışma hukuk biliminin gelişmesi ve topluma yararlı sonuç doğurması için özgür aydınların varlığının gerekli olduğunu ve şimdiye kadar gelmiş geçmiş bir çok filozof ve sosyolog ve bilim adamının uğraş konuları olmuş ve hiçbir fikir birliğine varılmamış (insan, din, devlet ve laiklik) girdabındaki kayığın kurtarılmasına çalışmaktan ibaret olacaktır.

I- GENEL AÇIKLAMA

Din ve Devlet ve Laiklik üçlemesi insan ile ilgili olarak sosyal nitelikteki oluşumları açıklayan ve insan düşüncesi ile var olmaya başlamış ve asırlardır incelenmesi ve açıklanması sona ermemiş kavramlar olarak, tüm toplumları ilgilendiren *en tehlikeli, en nazik, en acımasız, en güzel, en iyi, en ağır konulardır.*

Bu konuları incelemek ve birbiri içinde açıklamaya çalışmak ve sonra da her inanıştaki insanlara ters gelmeyecek şekilde açıklayabilmek ve ortak noktalar bulabilmek, pek olası değilse de aydınlanmış insan perspektifinden olaya bakıldığında asgari müştereklerin bulunduğunu veya bulunabileceğini belirtmek yanlıştır olmayacaktır.

Bu çalışmadaki amaç; toplum sosyolojisi ve insan doğası ile doğrudan ilişkili ve gelişen toplum yapısı ve felsefesi ve gereksinimleri nedeniyle, sürekli gelişim içinde

olan insan - toplum ve sosyal ilişkilerin, devlet-din-insan üçgeninde devlet yönetiminin insana ve topluma ve uluslararası ilişkilerde diğer uluslar ve bireyler ile iletişimde, dostluk, kardeşlik ve sevgide en iyisinin ne olduğu veya olacağı açısından değerlendirme yapıldığında karşımıza çıkan LAİKLİĞİN bu üçgenin ortasına oturtulmasının kaçınılmaz olduğunu açıklamaktır.

Keza, bu çalışmamız Teolojik açıdan da bir değerlendirme olmadığı için dini kavramları da incelemeyeceğiz ve dinlerin önerdiği hususlardan bahsetmeyeceğiz. Ancak din sosyolojisi açısından meseleyi inceleyerek, dinin nasıl yaşandığı ve toplumsal yönetsel etkinliklerinin insan üzerindeki etkilerine değineceğiz.

Bazı kuramları açıklamak ve toplumların neden değişim içinde olmak durumunda kaldığını belirtmek için değişimin amacından bahsetmek gerekir. Öncelikle vurgulayalım ki, çağdaş nitelikleri olduğunu varsaydığımız ve iyiliklerin güzelliklerin ve toplumsal zenginliklerin olduğu, insanların mutlu olabildiği özgürlük, eşitlik ve kardeşlik duygularının yerleşmiş olduğu bir toplumu hayal etmemiz, insan bilincinde böyle bir yaşam isteğinin var olduğunu göstermektedir. İnsanlar iyilikler, güzellikler, sağlık ve varlık içinde kimseye muhtaç olmadan ve saygılı bir toplumda yaşamayı istemektedir. Bunun için uğraş vermektedir. İnsanlar güzelliklerle, insanda var olması gereken asil duygularla bezenmiş insanların oluşturduğu bir toplumda yaşama özlemi

içindedir. Dünyadaki tüm felsefenin teori-lerin, çalışmaların, savaşların, mücadelenin amacı nasıl açıklanmaktadır, mutluluğun gerçekleştirilmesi olarak değil mi? Gelecek nesillere bu dünyada var olmanın amacının, onurlu haysiyetli mutluluk içinde ve saygın bir toplum içinde şiddet ve terörden uzak bir ülkede yaşamayı sağlamak için ümidimiz kırılmadan çalışmakta değil miyiz? Yoksa bunları sadece hayal mi ediyoruz? Bunların olacağına inandırılarak kullanılıyor muyuz?

İşte bu dünyada var olan insanın, insan olmaktan kaynaklanan hak ve yükümlülükleri ve yaşam sevinci ve mutluluğu yaşaması için istekleri ve amaçları doğrultusunda olmak üzere insanın varolduğundan beri çalışmalar devam etmiş ve devam edecektir. Bu çalışmalar ortak bir amaç için yapılarak toplumun çeşitli kesimlerinde derece derece aşama kaydetmiştir. Bu gelişme sonucu elde edilen değerler modern toplumu meydana getirmiştir. Modern, uygar toplumun meydana gelmesinde bir düzen gereklidir, toplumun kaos içinde olmaması ve sevk ve idaresi için etkin kuralların olması asıldır.

Ancak en önemli şart, bu kurallara toplumun etkin bir çoğunluğunun uyması ile kuralların uygulanmasının mümkün olabil-diğidir. Çoğunluk kurallara uymaktan imtina ettiği takdirde kendi yararlarına uygun ve fakat geçerliliği olmayan kurallar baskıcı bir rejimin uygulaması olarak belirecektir. Baskıcı ve terör konusunda yaşananlardan ve sonuçlarından bıkmış olması

nedeniyle Toplum huzursuzluk ve anarşiye tahammül edemeyecektir.

Değişim, toplumun sosyal yapısında ve ilişkilerinde ve kurallarında, kültüründe değişimdir.¹ Dinin toplumun beklentilerine ve kültürüne yaşam biçimine ve yönetsel işlemlerde yer alıp almamasına göre farklı algılamalara sahne olmuş sosyal bir olgu olarak gerçekte tüm toplumsal düşünceyi etkilediği yadsınamaz.

II- TANIMLAR ve KAVRAMLAR

Konunun açıklanabilmesi için tanımlardan hareket etmek gereği ile İnsan, Din ve Laiklik tanımlarını yaparak toplumun şekillenmesindeki bu sosyolojik olguları tartışmak yararlı olacaktır. Din ve laik-laiklik kavramları ve insan devlet ilişkisi nasıl harmanlanır ne demektir ve tanımlar nasıl verilebilir? Bu konuyu, felsefenin ve felsefecilerin ve sosyologların, felsefi boyutta konuya yaklaşanların açıklamalarından yararlanarak inceledik. Bilindiği gibi, felsefe antik çağdan günümüze başta doğa olmak üzere, insan, ahlak, toplum, dil, din, devlet, hukuk, bilim, sanat ve benzeri konularda geleneksel ve evrensel açıklamalar getirme yolundaki düşünce çabasıdır. Bu düşünce etkinliğinde olumlu ve olumsuz fikirlerin çarpıştığı birbirini nakzettiği bir yapılanmada sonuç olarak felsefenin konulara tam ve açık yanıt veremeyen, yanıt verme girişi-

¹ Işıktaş Yasemin: *Türk Hukuk Devriminin Felsefesi*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, İlke 2006 Özel sayı s.117-131

minde de diğer birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olan sürekli ve sonsuz bant gibi bitmeyen bir düşünme çabasıdır² diyebiliriz. İşte bu bağlamda insanı, dini, devleti ve laikliği harmanlayarak bugün ne anlamamız gerektiğine dair bir fikir üretmeye çalışacağız.

1) İNSAN³

Kutsal varlık olduğu her vesile ile söylenen İNSAN kimdir? Kimliği nedir? Yüzyıllar boyunca değerli varlık insan için en iyisi aranmış, toplum düzeninin, insanın refah seviyesini yükseltmek mutlu olmasını sağlamak için arayış içinde olduğu gerçeği bağlamında acaba sonuca ve amaca ulaşmış mıdır?

Felsefi boyutta konuya baktığımızda ve dinler tarihi açısından incelendiğinde insan kavramı açısından amaçlanan özgür düşünceli iyi nitelikli insan yetiştirmek olduğu üzerinde durulmaktadır. Bilimsel bilgi ile uğraşan insan amaçlanmıştır. İnsan nedir diye sorarken, insanın canlı yapının en yetkin biçimi olduğunu ve insanın ancak bilgilenmek ile hayvanlık aşamasının üstüne yükseleceğini, bilgilenmek için özgür olunması ve bilgi edinmeye engel olmaması için dogmalardan arınmış olmak gerektiği açıktır.

İnsanı tanımak ve insan hakkında bilgi edinmek için dinleri, toplumu, medeniyeti, çağdaşlığı, insan haklarını, sanatı, ekonomiyi, teknolojiyi irdelemek gerekir.

İnsanın ilk çağlardan itibaren gelişmesini veya ortaya çıkışı hakkındaki tarihsel sü-

reç ve insanların eşit olmadığı, köleliğin hakim olduğu ekonomik kültürel farklılıklar bulunduğu dönemler üzerinde durmayacağız. Ayrıca insanın bilgi evrimi açısından gelişmesini de incelemeyeceğiz. Ancak din bağlamında, dini otoritelerin baskıcı ve dogmatik tutum ile insanı tek renkli düşünmeye saptıran ve gelişmesini engelleyen unsurlara yer vererek İNSANın kim ve ne olduğunu açıklamaya çalışacağız.

Kim bu insan? Ortaçağa kadar ve ortaçağda da insanın kim olduğu önem arz etmiyordu, çünkü insanın kim olduğu ve yeri Tanrı katından zaten belirlenmişti. Ancak Rönesans ile dinsel yaşantıya özgürlük getirilip ve tanrısal inancın vahiy ile değil, bunun aklın bir ürünü olduğu tartışılmaya ve dini inançların aklın ürünü olarak tarih boyunca ortaya çıkmış olduğu, dinin akıl ile üretildiği tartışmaları gelişmiştir. Tanrının varlığı ve ona saygılı davranılması gerektiği, böyle düşünmenin insanı erdemli yapacağı, ileri sürülen görüşler arasındadır. Böylece insan ve din arasındaki ilişki açıklanmaya başlanmıştır.⁴

² Yakuboğlu Kenan: *Sosyal Bilim Düşüncesi Bağlamında Felsefe Nedir:Ne Değildir? Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2006 sayı 7 s. 29 vd.

³ Şeraiti Ali Dr.: *Dinler Tarihi*, İstanbul 2001(çeviri)s.253 vd.

⁴ Gökalp Ziya: *Ziya Gökalp Diyorki- İst.1950s,3 vd; Serter Nur: Giydirilmiş İnsan Kimliği, İst. 1996, s.183 vd.133 vd.; Gökberk Macit:Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, İstanbul 1986 ,Ezcacıbaşı Yayını, s. 286 vd.*

İnsanın çeşitli vasıflarından hareket ederek⁵ insan algılanmak istenmiş ve tanımı yapılmaya çalışılmıştır. İnsanı vasıfları veya benzetmeler ile tanımlamak yanlış ve sübjektif olur. Ancak tüm tanımlar nitelikleri gözetilerek yapılan tanımlar ve yakıştırmalardır.

Aydınlanma ile özellikle insan gerçeğinin akıl ve deneyle bulunması ve konuların akıl ile çözümünde insanın temel alınması gerektiği ortaya atılmıştır. **İnsanın iyi-kötü, yaratıcı, sevecen, uzlaşmacı, yıkıcı, zalim, bencil, doyumsuz, olma gibi birçok nitelikleri bulunmaktadır.**

İnsan hem manevi ve sosyal nitelikleri ile bir takım farklı duygulara sahiptir. İnsan yeryüzündeki canlılardan bir cins olarak diğerlerinden çok önemli bir farkı vardır. İnsan akıl sahibidir. Düşünür, hayal kurar, muhakeme eder, analiz ve sentez yapar, öğrenme kabiliyeti vardır. İnsan aklını çalıştırarak çeşitli yaratıcılıklarda bulunabilmektedir. İnsan akli çok güçlüdür. İnsan düşünür ve yeniliklere yaratıcılığa doğru sürekli ilerler. İnsan canlı bir varlık olarak ilk temel gereksinimleri için bireysel faaliyet gösterirken, toplum içinde şekillendiğinde dini, ahlaki, hukuki siyasi ideallere sahip olmuştur. Tabii ki bu idealler diğer canlılarda olmadığı için insanın çok daha değerli bir varlık olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca insanlar arasında da düşünen ve beyni ile çalışanlar ile çalışmayanlar arasında algılama, uygulama ve yaşama biçimi açısından da farklılıklar bulunmaktadır.

İnsanları akıllı ve akılsız insan olarak tanımlayabilir miyiz?⁶ Bu sıfatları nasıl tayin ederiz? İnsan çıplaktır. Çıplaklık elbisesizlik olarak değil, bilgisiz, idrakten yoksun, kendisini bilgisiz olmasına rağmen âlemden üstün gören, büyüklük duygusu olan, ancak bilgiye ulaştığında aczini gören bir varlık olarak tanımlayanlar da vardır.⁷ Akıllı insan düşünen ve düşünme sanatına vakıf kimsedir. Bilgi sahibidir. Deney yapar ve akıl ile doğru bilgiye ulaşır. İnsan bulunduğu sosyal ortamdan etkilenir ve bu etkileşim yanlışlıklar yapmasına da neden olur. İnsan ideallere sahip değil ise mutlu olamaz. Başka deyişle mutlu olmak için ekonomik üstünlük, iş, iktidar, yeterli değildir. Amaçları olmak, ideali olmak insanın mutlu olması için gereklidir.⁸

5 Şeraiti Ali, insanı küçültücü bir çok tanımının yapıldığını, insanın zihinsel şekil yapan hayvan olduğunun söylenildiğine işaret ederek, insanın kamil olduğunu, insanın arayış içinde olduğunu, doyumsuz, belirsizlikler içinde olan ve garip ,muzdarip siyesi bir çok duyguları içeren bir varlık olduğunu açıklar. İnsanın balçıktan yapılmış bulunmasını da ÇAMUR kelimesinin, kokuşmuş aşağılık olarak İran dilinde karşılığı olduğunu bu nedenle de fesat ve kokuşmuşluktan yapıldığını ancak Allah'ın ona ruhunu verdiğini dolayısıyla yüce olan kutsal olan, güzel olanı vererek onu azamet ve yüceliği ulaştırdığını açıklamaktadır. İnsanın formülünü belirterek sonsuz eksi ve sonsuz artı olarak açıklar En aşağılık ve en üstün olarak tanımlar. Örnek olarak ta Neron'u açıklamıştır. Roma'yı ateşe verdiğini ve alevleri seyretmekten çocuklarını kadınlarını şehir sakinlerini ağlama ve inleme ve feryatlarını dinlemekten zevk alıp şiir söylemesini ve resim yapmasını, insanın ne denli aşağılık olduğunu belirtmek istemiştir. Şeraiti A.:a.g.e.s. 256 vd.

6 Serter N.: a.g.e., s. 183 vd.

7 Şeraiti A.: a.g.e. s261 vd.

8 Gökalp Z.:a.g.e., s. 4 vd.

İnsan, asırlardır filozofların uğraşı konusu olmuş ve halen de olmaya devam etmektedir. Bu ne denli değerli ve çözülmesi zor veya imkânsız bir varlık olduğunun belirtisidir. İnsan düşünen varlık olarak her düşünce yapısına göre farklılık gösterir, o halde insanın genel bir tanımını yapmak mümkün değildir.

İnsanı belirleyen onun doğasının zenginliği ve güç anlaşılabilirliği, çeşitliliği ve çok yönlülüğüdür. İnsan bilimi bir bilmece olan insanı çözmekte acizdir. Çelişme insan varlığının bir ögesidir. İnsanın homojen bir yapısı olmayıp, varolanla varolmayanın garip bir karışımı olduğu söylenmiştir. İşte insanın yerinin bu iki karşıtlık arasında olduğu⁹ söylenebilir.

İnsanın incelenmesi için bireysel yaşamı içinde değil, toplumsal yaşamı içinde değerlendirme yapılması doğru olur. Çünkü Devlet ve insan iç içe olup, birlikte açıklanmaları gereğine işaret olunmaktadır.¹⁰ İnsanın incelenmesinde doğasına ve gizine ulaşmada dinin önemli rolü vardır. **Aklı kullanmaktan vazgeçmesinin düşmeye başlaması demek olduğu, ancak bundan kendini kurtaramadığı, gerçeği araştırmada usunu değil dış alemin etkisinde kalmakla yanlışa düştüğü, gerçeği arama adına göksel bir arayışa giren insanın artık günahlarını düşündüğünü, ilgilendiğinin asırlardır süregelen bir öykü olduğunu, bilinmezler ile uğraştığı ve, İnsan için TANRI nın bir giz olduğu**

ve bu nedenle insanın da bir giz olduğu tek tanrılı dinlerin açıklamaları,¹¹ bağlamındadır.

İnsanın bu göksel düşünce sürecinde olması ile, öteki yaratıklardan üstün olduğunu zan etmesi ve Ayın, Güneşin, Okyanusların kendi rahatlığı ve yararı için oluştuğuna olan inancı ile dünyaya egemen olduğuna inandığı, oysa dünyanın hiçbir parçasını bile bilme gücü olmayan bir varlık olarak kendisini dünyanın efendisi olarak tanımlamasının gülünç ve acınacak bir durum olduğunu belirterek¹² insanın tanımı da yapılmıştır.

İnsanın Din Devlet üçgeninde tanımı vermek mümkün müdür? Bu ilişkide insanın yeri nedir? Hangisi diğerine üstündür? Üstünlük ekonomik nedenlerden etkilenir mi? Üstünlük iktidar yetkisinden etkilenir mi? Üstünlük sosyal konumdan etkilenir mi? Etkilenirse o zaman hangisi hangisine üstündür?

Örneğin ekonomi dine düşmandır diye kabul eden görüşlere bakarsak, dinin insanlara rehavet verdiği ve insanların özgürlüğünü kısıtladığı ve ekonominin büyümesini-

⁹ Casserer Ernst: *Devlet Efsanesi ,İnsan Üstüne bir Dene-me, Çeviren Prof. Dr. Necla Arat, İst. 2005, s. 22 vd.*

¹⁰ *Ibid.*, s. 67 vd. Platon ve Sokrates açıklamalarından esinlenerek yazar açıklamalarda bulunmaktadır.

¹¹ *Ibid.*, s. 24 vd. belirtilen açıklamalar. Filozofların insan konusunda boşlukta kaldıkları belirtilmiştir.

¹² *Ibid.*, s. 25 ,Montaigne in insan hakkındaki açıklaması.

de¹³ ve insanların refahının sağlanmasında dinin engel teşkil ettiği söylemini geçerli sayarsak, ekonominin dinden üstün görül- düğü sonucuna varmak gerekir. Bu mantık- sal analizde dinin insanı etkilediği ancak bir birinden üstün olduğu araştırmasının fayda- lı olmadığı görüşünün isabetli olacağını dü- şünmekteyiz. Çünkü maddi ve manevi ol- guların karşılaştırmasını yapmak mümkün değildir.

Uzay çağında insanın tanımı ise daha karmaşık hale gelmiştir. Çünkü filozoflar uzayın tanımını yapmada zorlanmaktadı- lar. Simgesel ve soyut olarak uzayı tanımla- mak isterken insan tanımında da karmaşa kendini göstermiştir. Uzayın insan düşün- cesinde oluştuğunu ileri sürenler veya ma- teryalist veya idealistler de bunun açılımın- da zorlanmışlar ve gerçeği geometri ile ta- nımlamaya çalışmışlardır.¹⁴

İNSAN muhteşem bir varlık olarak ya- ratılış görüntüsü olarak betimlense de, bir çok araştırmacı yazar ve filozofun ortak nokta olarak açıkladıkları gibi, İnsan, dü- şünsel boyutta topluma zararlı ahengi bozu- cu, diğer bireylerin canına kast eden, yok edici, fiil ve faaliyetlerin faili olabiliyorsa ve hatta toplumların yok edilmesine vara- cak fiil ve faaliyetlerin kararını verebiliyor- sa, bu insana muhteşem ve mükemmel ya- kıştırmasını hala yapabilecek miyiz? Veya- hut insan tanımı yaparken görsel, düşünsel, işlevsel boyutlar bağlamında çağdaş anlayış içinde olması gereken niteliklerin objektif değerlendirmesi ile mi yetineceğiz?

İnsanı anlamak için sosyologların fert mi toplum mu kavgasına girmeden¹⁵, insa- nın toplumu ve Devleti oluşturan varlık ol- ması nedeniyle insan yoksa toplum da yok- tur anlayışı ile, insanın vasıflarını bulmak daha mı yararlı olacaktır?

İslamiyet açısından bir değerlendirme yaparak insan tanımını vermek gerekir ise; İslamiyet'te insanın bazı özelliklerinden bahsedilerek tanım yapılmaya çalışılmıştır. Bu tanımlar Kuran'da çeşitli Ayet ve sure-

13 Bu konuda etraflı yorumlar için bkz. Serter N: a.g.e.,s. 110 vd.,116 vd .Serter, İslam dininde din ile insanın ekono- mik açıdan barıştığını belirtmektedir. Şöyle ki, kuranın tem- mel konu olarak insanı ele aldığı ve değer verdiğini an- cak insanın ilahlaşmasını değil ilahileşmesinden bahsetti- ğini belirtmektedir. İslam güzel ahlaklı olmak yüksek de- ğerleri olan insan olmaktır. Bu nedenle insan toplum için- de yaşam gereklerini yerine getirerek kendisini terbiye et- meyi esas almalıdır. Düalist bir felsefe yapısında olan ku- ranın insanın hem bu dünyada ve hem de ahretteki hayata kendisini hazırlamak için kuralları olduğunu belirtir. İsl- lam'da kazancın helal olması ve çalışmaya önem verilmiş i ve servete ulaşmanın bu şekilde mümkün olacağı belirtil- miştir. Bundan anlaşılan da İslam ekonomiye karşı değil- dir.Ancak mal ve para insan yaşamının kolaylaştırmak için vardır yani araçtır amaç değildir. Toplumun sefil olmama- sı için çalışmak ve kazanmak gereklidir. Servetin paylaşıl- masının esas olduğu ve insanın huzuru için toplumun hu- zuru için derlinin teselli edilmesi ,yoksulun dardına çare bulunması kıskançlık ve hasedin ortadan kaldırılması, mal ve servetin insanların mutluluğu için ve birikimin dağıtım- nın mutluluk için gerekli olduğunu belirler.Bunun için adil paylaşım esasları getirmiştir. Bkz.. s .118 vd.

14 Daha ayrıntılı bilgi için bkz.. Casserer E a.g.e.: s.49 vd. ve 70 vd sayfalarındaki açıklamalar ve filozofların görüşle- ri.

15 Sezen Yümmi : İslam'ın Sosyolojik Yorumu, İstanbul 2004, s. 70 vd.

lerde insanın karakterlerinden bahsedilmek sureti ile yapılmıştır. Şöyle ki;

İsra suresinde : “De ki Herkes yaratılışına göre hareket eder.”

Enbiya suresinde “ İnsan aceleci yaratılmıştır”,

Meariç suresinde; “İnsan gerçekten huysuz haris ve cimri yaratılmıştır. Başına bir fenalık gelince feryad eder. Bir iyiliğe uğrarsa onu herkesten men eder ve, Yeryüzünde bulunan herkesi feda etmek ve söylece kendini kurtarmak ister”,

İbrahim suresinde, “Gerçekten insan çok zalimdir, çok nankördür”,

İnsan suresinde, “Peşin dünyayı severler ağır bir günü bırakırlar(ahireti)”

Yusuf suresinde, ” Çünkü nefis, Rabbinin merhameti olmadıkça kötülüğü emreder”.

Zariyat suresi, “ İnananlar için yeryüzünde ve kendi nefislerinizde dahi nice ayetler var. Görmüyor musunuz?”

Kaf suresinde, “And olsun ki, insanı biz yarattık ve nefsinin kendine fısıldadıklarını da biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız.”

Nisa Suresinde ise, İnsan zayıf yaratılmış olduğundan Allah sizden yükü hafifletmek ister. Ama yine de peşinen, büyük yük yüklemiştir. O yük sorumluluktur. Doğrusu biz sorumluluğu (emaneti) göklerle, yere dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler , korkup tit-

remişlerdir. Pek zalim ve çok cahil olan insan ise onu yüklenmiştir”

Tin suresinde, “Biz insanı en güzel şekilde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısı kıldık”.

Beled suresinde, “Sonrada ona iyilik ve kötülük kabiliyeti verene andolsun”

Kıyamet suresinde, “Kendini kınayan nefse yemin ederim ki”,

Fecr suresinde, “Ey mutmain¹⁶ olmuş nefis, sen O’ndan razı, O senden razı olarak Rabbine dön”

Hucurrat suresi, “ Tevbe etmeyenler, işte onlar zalimlerdir.”¹⁷

Şeklinde açıklamalar vardır.

Kuranda yer almış ve insan ile ilgili açıklamalar dini nitelikte olarak insanın bir takım vasıflarını ortaya koymakta ve ona göre de değer vermektedir. İnsanı çok iyi ve iyilikler güzellikler sarmalında katiyen açıklamamaktadır. Hatta insanın çok kötü, iyilik yapmaz bencil, cahil, bozguncu, kan döken, değişmesi son derece güç, aceleci, cimri, nankör, hırslı, kendini kurtarmak için başkasını feda edebilen, yeryüzünde bulunan herkesi bile feda edebilen, iyilik ve kötülüğün bir arada olduğu bir yaratılışa sahip olduğunu, insan içinde çatışmalar iç güdüler ve düğümler bulunduğunun¹⁸ Kuranda açıklandığını görmekteyiz.

¹⁶ Mutmain olmak ,inanmak gönlü kanmış ,inandığına emin olan demektir.

¹⁷ :Yümmi S: a.g.e., s. 70 vd..

¹⁸ İbid.

Aynı şekilde Hıristiyanlık anlayışına göre de insan doğuştan gelen nitelikler olarak kötüdür. J.J.Rousseau da insanın doğuştan iyi sonradan kötü hale geldiğini açıklar.¹⁹

Ancak belirtmek gerekir ki, insan her şeye rağmen üstün bir varlıktır. İnsandaki iniş ve çıkışlar ve zıtlıklar, üstünlüğünün belirtisidir. Tanrı onu böyle yaratmıştır. Toplumdaki farklılaşma da insandaki bu çelişkilerin eseridir. İnsanın tabiatı eğilimi ve toplum ile ilişkisi bir süreklilik içindedir ve sosyal dayanışmanın değişkenliği de insanın çatışma içinde olmasındandır.²⁰

20 y.y da bir insanlık dramı olan ikinci dünya savaşının iki diktatörünün vahşeti bağlamında insana bakış açısının nasıl olduğuna değinirsek,²¹ bu iki insanın peşlerine insan sürülerini katarak ve bu insanlara insanlık dışı eylemler yaptırmış olduklarını ibretle görürüz. Bu iki diktatör, değerli ve muhteşem nitelmesi ile andığımız insanlardan iki tanesi olarak, yaşadıkları devirde çılgın düşünceleri ile Kuranda belirtildiği gibi vahşetin en büyüğünü icra ve ifa etmekten hiç kaçınmamışlardır. İnsanları yakmışlardır. Soykırım kelimesinin antlaşmalara girmesine neden olmuşlardır.

Mussolini bir insan olarak nitelendiğinde yakıştırılan vasıfları özetlersek; Ateist bir babanın oğlu, devrimci kitapları okumuş bir kişi, askerden kaçan bir vatandaş, sahte pasaport taşıyabilen bir kişilik, kendisini devrimci olarak tanıtan, kiliseyi devleti ve ulusçuluğu hedef alan, saldırgan bir yapıda olan, faşist bir insan, insanların beyni-

ni yıkayarak onları suç işlemeye vardırıan eylemlere itme kabiliyetinde olan bir kimse-dir.²² İşte size bir insan tanımı, bundan hareketle insanı tanımlayabilmek mümkün müdür?

Keza Hitler'e²³ baktığımızda, o da bir insan modeli; Adını tarihe yazdırmışlardan biri. Nasyonal Sosyalizmin öncüsü, Almanya'nın I. Dünya Savaşında yenilgisinin nedeninin geleneklerde olduğunu ve ahlakın bu nedenle bozulduğunu, ırkçılığın giderek zayıfladığını, bunların nedeninin de Markçı örgütlenme ve Yahudilik olduğuna karar vermiş bir kişi olarak, Alman ırkının yeniden yaratılması adına vahşet icra etmiş bir kişi. Onun için insan, sadece tek bir ırk içinde mükemmelleşebilirdi, insanların özel yaşamı bile önemli idi, evlenmeyi genç

¹⁹ Hançerlioğlu Orhan: *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1999, s.187.

²⁰ Yünni S: a.g.e., s. 75.vd. Bu konuda diyalektik materyalizm ile de konuyu açıklaması yapanlar bulunmaktadır Mark ve Engels in ortaya koyduğu evrenin sürekli gelişen ve maddeden oluşmuş bir bütün olarak evrenin telakki edilmesinde insanın da değişkenliği. Ancak Mark sını insan tanımı hakkında önemli yanılgıları bulunmaktadır. Bu nedendir ki kurduğu sistemin sağlam zemine oturmamıştır. Maddenin yaratılmamış bulunduğu dolayısıyla bir yaratıcının olmadığı düşüncesinden hareket etmiş ve yeni bir insan oluşturmak için yeni bir sistem kurmayı amaçlamıştır. İnsanı ezilen ve boyun eğen bir durumdan kurtarıp eşitlik ve adil bir yaşama sahip olmasını istemiş ve mutlu olmasını hayal etmiştir. Ancak sistem insanı bir araç haline getirmiş ve amacı ile tamamen zıt bir uygulama sergilenmiştir. Serter N: a.g.e.s.. 94 vd

²¹ Serter N: a.g.e.,s. 95 vd.

²² *Ibid.*, s. 96-99.

²³ *Ibid.*, s.100-102

neslin yaratılması için bir amaç olarak görmüş olduğundan, insana nasıl bir değer ve anlam verdiği bu şekilde açıklanmış olmaktadır. Genç neslin yaratılmasında ırkçılığı çok şiddetli olarak savunmuştur. Ona göre, ırkçı devletin insanı, mert, mağrur, enerji sahibi erkekler ile dünyaya gerçekçi insanlar getirmeye kabiliyetli kadınlardır. Hitler insan konusunda çok cahildir. Ona göre insanlar ruhsuz, sevgisiz, duygusuz olarak sadece damızlıktır. İnsanı tanımaya gerek görmeyen Hitler, insan haraları kurmuştur. Bu sevgisiz ve cahil insanın nasıl olup da milyonlarca insanı arkasından sürüklemiş bulunduğu da ayrı bir fenomendir. Alman halkı bu hasta adamın fikirlerini hiçbir özgür düşünce örneği olmaksızın aynen kabul ederek nasıl uygulamış ve kendilerini onun fikirlerine nasıl teslim ve eylemlerine alet etmişlerdir, bunu insan olma vasıflarını taşıyan insanların anlaması ve içine sindirmesi çok zordur. Bunun hiçbir dini inançla veya felsefe ile açıklamasının yapılması mümkün değildir. Kim Hitler'e bu vahşeti yaptırmıştır? Asıl amaç nedir? Bu kıyım bu vahşet neye hizmet etmiştir? Kimin yararına olmuştur? Bu kıyım aslında büyük bir sessizliğin halen hâkim olduğu ancak çok büyük başka bir felaketin temel taşı olarak tarihte yerine almıştır. Bu temel taşın ne zaman yerinden kopup çatlayacağı ve büyük bir patlama meydana getireceği de hatırdan çıkarılmamalıdır.

Açıklandığı üzere Hitler de bir insan tanımıdır. Hem zulmeden insan tanımını ve

hem de zulüm edene hizmet eden insan tanımını birlikte yorumlandığında bir tür insan tanımını elde ettiğimizi inkar edemeyiz. Ancak amacımız insan tanımını yaparken kötülerini örnek almak değil, ancak kötülerini belirterek nasıl iyi olunacağını altını çizmektir.

Buradan çıkarılacak sonuç şu ki, insanın özgür olması gerekiyor ki, kendisine sunulan fikirleri tartabilsin ve gerek kendisinin ve gerekse toplumun yararına olup olmadığı sonucuna varabilsin. Öyle ise insanı tanımlarken öncelikle vurgulanması gereken husus ÖZGÜRLÜK olmalıdır.

Çağımızda insan özgürlüğe tutkun ve düşüncesinin ve davranışlarının belirli kâlıplara sokulmak istenmesine de tepkilidir.²⁴ Ahlaki ve dini telkinler açısından ise şartlanmış olduğunu varsaymayarak bu konudaki telkinlere de tepki vermektedir. Bunu da özgürlüğü adına yaptığını varsaymaktadır. Dini kuralların maddi hayatı denetlemesi ve yönetmesi inancının özgür düşünce olduğuna inanması gibi veya özgür düşüncenin din kurallarının dışında düşünmek olduğu inancında olmak gibi değişik özgürlük tiplerine vardır.

Tüm telkinler veya olumlu veya olumsuz diye niteleyebileceğimiz telkinler dahi bugünün insanını tepkili hale getirmektedir. Oysa tüm bilgiler incelenmeye ve eleştiriye açık oldukları sürece bir değerdir.²⁵ Bilgi her zaman değişkendir. Deney ve gözlem

²⁴ *Ibid.*, , s. 192 vd.

²⁵ *Ibid.*.

ile insan davranışındaki değişkenlik ve insanın toplum içinde uyumlu olarak yaşamasını mümkün kılacak davranış ve bilgi fırsatını elde etmesi için gayret sarf etmesinin özgürlük sınırlaması ile eşdeğer olmadığının bilincine varması asıldır.

İnsanı tanımlamak ve ona bir kimlik vermek kolay değildir, çünkü toplumun insan üzerinde ve gerek ekonomik ve gerekse ulusal ve dinsel, kültürel olgular insanın saf bir nitelikte kalmasını engellemektedir. Bunlar yapay nitelikler olarak insanı etkileyen ve insanın gerçek cevherini dışarıya çıkarmasını ve özgürlüğünü tehlikeye sokan unsurlardır.²⁶ İnsanın IRKSAL niteliği yadsınamazsa da öne çıkarılması ideolojik kimlik kazandırdığından insanlığın bölünmesi tehlikesini birlikte getirdiğinden insan tanımında ırk unsurunun nazara alınmaması yerinde olur. İnsanın kültürel kimliği insan tanımında değerli bir öğedir. Din de bu kültürel kimliğin içinde yer alır, insanı şekillendirdiği için önemlidir. Ulusalçılık niteliği de aslında yapay bir kimlik olarak insanın tanımında rol oynamaktadır. Ekonomik unsur ise hepsinin üstünde insanı şekillendirdiği için güçlü bir öğe olarak insan tanımında günümüzde güç göstergesidir. Tüm bunlar insana giydirilmiş kimlikler olarak insan tanımında etkileri nedeniyle birbirleri ile çatışmalarına rağmen önemi inkâr edilemeyecek öğelerdir.

Kısaca, İnsan tüm güç ve düşüncelerin yaratıcısı olarak çağın üstüne çıkabilen ancak zaafı olan, iyi ve kötü olandır. İnsan

rasyonel bir akıl süzgecinden geçirmeksizin açığa çıkmış bilgiyi, bilimsel olup olmadığına ve bağınaz niteliğini idrak edemeyerek ve toplumun yok olmasına varan unsurları içerdiğinin ayırdına varamayacak kadar umursamaz ise, toplumdaki varlığı sadece tüketen ve toplum için yararlı olmayan bir kişilik sergilediğini açıklamak yanlış olmayacaktır.

Bu kabiliyette bir insan, içinde yaşadığı toplumda ulusal, dini, siyasi, ekonomik değer hükümlerinin bir ürünü olmaya kolayca yönlendirilebilir. Böylece belli kimliklere sahip insanlar ürerler.²⁷ Veya istenen niteliklerde insan kimliklerinin üretilmesi mümkün olur.

İnsanda olmasını aradığımız özellikler şöyle sıralanabilir: Özgür insan olmak, dogmalarla uğraşmamak, bağınaz olmamak, bilgi edinmek için çalışmak, bilimin üstünlüğüne inanmak, tüm dinlere aynı mesafede olmak, saygı duymak, boş inançlar ile uğraşmamak, kaba güç kullanmamak ve kaba gücün tutsağı olmamak, düşünceli, iyi nitelikli olmak ve kültür düzeyi yüksek olmak, gibi öğelerin varlığı mükemmel insan profili olarak belirlenebilir.

2) DİN KAVRAMI ve AÇIKLAMASI

Din kelimesi Arapça kökenli bir kelime olarak; **örf, adet, ceza, itaat, mükafat**, bo-

²⁶ İnsan kimliği ve giydirilmiş insan kimliği hakkında geniş bilgi için bkz. Serter N: a.g.e., s.344 vd.

²⁷ Serter N: a.g.e., s. 344. vd daki açıklamalar insanın nasıl kimlik giydirildiğinin açıklaması açısından tüm kitabın okunması tavsiye olunur.

yun eğme, **hakimiyet**, galibiyet, **saltanat**, mülkiyet, **hüküm**, ferman, **makbul ibadet**, millet, **şeriat** gibi anlamları olan bir kelimedir.²⁸ Din farklı tanımları yapılabilecek sosyolojik bir olgudur. Temeli ve çıkış noktası insan odaklıdır. İnsan belleği geliştikçe ve bilgi açığa çıktıkça ve toplumu oluşturan bireylere yayıldıkça din çağları geride bırakarak insanı takip etmiştir. Farklı tanımlarının olması ve birçok boyutta açıklanabilmesi inanç zenginliğinin işaretidir. Çok tanrılı veya tek tanrılı dinler açısından farklı yorum ve tanım aynı zamanda çağlar bakımından da farklı söylemleri beraberinde getirmiştir. Konumuz dinler açısından farklı tanım ve yorumlar olmadığı için genel bir tanımını, dini inancın insan ile nasıl yoğrulduğunu ve etkisini neden kaybetmediğini açıklamaya çalışacağız.

Kelime olarak batı dillerinde DİN karşılığı olarak kullanılan RELIGION kelimesinin aslı Latince olup, bir şeyi görev edinmek, **tekrar tekrar okumak**, yapmak, **insanları Tanrıya bağlayan bağ** anlamlarını içermektedir Hinduizm de kutsal dil Sanskritçe’de DRAHMA din kelimesi karşılığı olup, anlamı gerçek, **öğreti, doğruluk, kanun, kurallar manzumesi** (düstur) gibi anlamları bulunmaktadır. Her din açısından ve ilgili toplumda ve yörenin kültürü ile ilgili olarak din kelimesi karşılığı çeşitli kelimeler kullanılmaktadır. Bu kelimelerde ortak noktanın, inanç, yol, adet gibi anlamları işaret ettiği söylenebilir. Kuran’da din ke-

limesi 92 yerde geçmekte ve, yönetme, yönetilme, itaat, hüküm, tapınma, birleşme, İslam, şeriat (kanun) hudut, **adet**, ceza, hesap, ulus kavramlarını açıklamak için kullanılmıştır.²⁹

İslamiyet’in dönemleri itibariyle **Mekke Dönemi** olarak anılan dönemde, DİN kavramı,” tarihin akışına ve tabiatın gidişine yön veren, zamana ve aleme hükmeden, dini ortaya koyan, hesap gününü elinde tutan Allah’ın otoritesi” şeklinde açıklanırken, **Medine döneminde**. “**Kişinin Allah’a bağlı bir hayat sürmesi, Müslüman topluluğuna karşı görevlerini yerine getirmesi, Allah’ın mutlak tasarruf ve hâkimiyete sahip olması**” gibi unsurlar³⁰ din kavramının muhtevasını teşkil etmiştir.

Kuran’da DİN kelimesi diğer inançlarda olanların inançlarını açıklamak üzere de kullanılmışsa da, **İslam’da, İslam ve Din eş anlamlı olarak açıklandığı belirtilmektedir**. Bu nedenle, bu iki kelime aynı anlamda kabul edilerek tüm peygamberlerin getirdiği dinin İSLAM olduğu ifade edilmektedir.³¹

Bu konuda bir açıklama yapmayacağız çünkü konumuz Din kelimesinin İslam’da ne anlama geldiğinin ve benzer kelimeler

²⁸ *İlmihal 1 İman ve İbadetler, İslam Araştırmaları Merkezi İst. 2000, s 1.*

²⁹ *Ibid.,1 vd.*

³⁰ *Ibid.,s.2-3.*

³¹ *Ibid., s.3*

ile manalarını açıklamak değil, Dinin ne olduğu ve Devlet ve Laiklik ve İnsan arasındaki ilişkiyi açıklamaktır.

a) DİN TANIMI VERİLEBİLİR Mİ?

Din tanımı vermek çok zordur. Zordur çünkü inceleyebildiğimiz kadarı ile daha ziyade dinlerin tarihçesi ve peygamberlerin hayatı ve söyledikleri veya kendilerine atfedilen söylemlerinden hareketle bir takım açıklamalar yapılarak bir oluşum içine girilmiştir.

Din adamları ve din ile ilgili araştırmalar yapan bilim adamları da dinin tanımının yapılmasının zor olduğunu açıklamışlardır.³² Dinin tüm dinleri içine alacak bir tanımının verilmesinin zor olduğu belirtilmiş ve fakat bazı tanımlar olduğu ancak bunların sübjektif ve genelde tanımı yapanların kendi görüşleri niteliğindedir denmiştir. Tanımların birbirinden farklı olduğu, bu tanımların bireysel tecrübe, düşünce, his ve inanç ile yapılmış olduğu görülmektedir.³³

Din tanımını dinlerdeki unsurlardan hareketle vermek mümkün olabilir.

Şöyle ki; Din insanın zihninde oluşan bir olgu olarak **zihni unsur** içermektedir. İnsan Tanrının varlığını ve kutsallığı zihin gücü ile kabul ettiği için **birinci unsur zihni unsurdur**. Zihni unsur önemli bir unsur olarak dinlerde yer alır.

İkinci unsur; insanın hisleri ile zihnen varlığını kabul ettiği Tanrı fikrine ve üstün güç ve kudrete sahip gördüğü Tanrıya kalben bağlanması ile oluşan, **hissi unsurdur**.

Üçüncü unsur; zihnen ve kalben kabul edilerek bağlanan ve Tanrının varlığına karşı belirli davranışları yapmak ve belirli davranışları yapmamak gibi **bir fiili eylemin yükümlülük olarak kabul edilmesi**dir. Bu, ibadet ederek Tanrı ve imana tabi olmaktır.

Dördüncü unsur; sosyal unsur olup, zihin, his ve tabiiyet unsurlarının olduğu **insanlar arasında sosyal bağın gerçekleşmesidir**.

İşte bu unsurlardan hareketle, dinin tanımı tüm bu unsurların olması veya bir kısmının olmasına göre farklılaşabilir. İslam açısından bu unsurlardan hareketle din tanımı yapmak gerekirse, Dinin, akıl sahibi insanların kendi seçimleri ile hayırlı olan şeylere erişmek için oluşmuş ilahi kanun etrafında bir kısım fiil ve davranışlarda bulunarak zihin gücüyle bir araya gelinerek oluşturulan sosyal bağ olduğu söylenmektedir.³⁴

Ancak gerçek şu ki, yüzyıllardır uğruna savaşlar verilmiş ve insanların ızdırabı, sevinci, yaşam biçimi, amacı, beklentisi, dayanacağı, olmuş bir kurumun tanımını yapmak mümkün görünmemektedir. Bunun nedenleri farklı dinlerin ve tek ve çok tanrılı dinlerin olması ve farklı inanışların varlığı gibi, insanların kültür ve yaşam biçimle-

³² Sarıkçıoğlu Ekrem: *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2002, s.1vd.

³³ . İlmihal I, s. 3 vd

³⁴ İbid., s. 4

ri, yaşadıkları coğrafik bölge ve şartları, ırki nedenler, ekonomik koşullar, tarihsel nedenler, dinin tanımı üzerinde farklılıkların oluşmasına neden olduğundan, tek bir tanımında birleşmek esasen yanlış olur.

Bir tanım vermek gerekir ise;

Din sosyal bir varlık olan ve zihinsel yapısında manevi alemi olan ve aslında doğa karşısında güçsüz insanın kendini güçlü kılmak ve toplulaşmak için tabi olmayı gerekli bulması ile ortaya çeşitli yöntemler ve vakıalar ile uzun bir tarihi süreç içinde yapılarak çıkmış gerek maddi ritüeller ve gerekse hissi ritüeller manzumesinin birlikte oluşturduğu kaçınılmaz, yok edilemez, ahlaki, siyasi, ekonomik, psikolojik ve sosyolojik bir oluşumdur.

Bu tanımın din olgusunu tamamen açıklayabildiğini iddia etmediğimizi vurgulayarak yapmış olduğumuzu da beyan etmek isteriz.

b) DİNİN TOPLUMDAKİ YERİ³⁵

Din bir toplum olayıdır. Zira bu, toplum olayı olarak algılanmazsa din sosyolojisi diye bir bilim dalı olmazdı. Dinin incelenmesinin sadece sosyolojik açıdan yapılamayacağı da bir gerçektir. Çünkü gerek psikoloji ve gerekse tarihsel açıdan ve ekonomik açıdan din esaslarının incelenmesi gereklidir. Ancak böylece bir anlam kazandırılabilir.

Din olayı, coğrafi, sosyal, kültürel açıdan değişiklikler gösterir. Dolayısıyla değişkendir. Bu değişiklik sadece tek tanrı inancı dinler arasında değil, aynı dinin farklı coğrafi bölgelerde ve farklı kültürler arasında da değişken olduğu anlamındadır. Din sosyal bir kurum olarak insan davranışlarını belirler ve tıpkı diğer sosyal kurumların insan üzerindeki etkileri gibi etki yapar ve bir farkı da yoktur.

Örnek vermek gerekirse, törenler- gruplaşma, gerek dinlerde ve gerekse diğer sosyal kurumlarda görülen aynı olaylardır. Din sosyal bir kurum olarak insan davranışlarını belirler ve tıpkı diğer sosyal kurumların insan üzerindeki etkileri gibi etki yapar ve bir farkı da yoktur. Ancak dinin sosyal bir olgu olması yanında bir düşünce sistemi olduğunu da belirtmek gerekir. Din felsefeleri toplumda çok ilgi görmektedir. Zaten insanların felsefeye merakı tanrı ve yazgı sorununu araştırması ile başlar. Tanrı var mıdır yok mudur? Evrenin gerçekleri nelerdir? Tüm bunlar düşünce sisteminin sonucudur ve felsefenin ilk adımlarıdır.³⁶

Dini emirlerin³⁷ toplumsal kuralların oluşmasında önemli bir yer tuttuğunu ve etkinliğini halen de sürdüren nitelikte olmak üzere insanları yönlendirmeye ve etkisinde

³⁵ Mardin Şerif: *Makaleler- Türkiye'de Din ve Siyaset* Ist. 1992, s. 238 vd.; Öktem Niyazi: *Laiklik Din ve Alevilik Yazıları*. Ist. 1995, s.43 vd

³⁶ Öktem N: *a.g.e.*, s.43 vd

³⁷ Işıktaş Yasemin:

tutmaya devam ettiğini görmekteyiz. Her ne kadar aydınlanma, çağdaşlaşma ilkeleri doğrultusunda dünyevi ve manevi hayatın farklılığı vurgulanmakta ve birbirini etkilemesinden arınmak devlet sistemlerinin temelini teşkil etmişse de insan beyninde yer alan din olgusu toplum ile bütünleşmiş olarak sürekliliğini koruyacaktır.

Din insanları bir araya getiren sosyal bir kurum olarak, uluslar üstü bir ilişkidir. Başka deyişle ulusçuluk değildir. İslam dininde bu olgu ümmet kavramı ile açıklanır. Ümmet kurumunu peygamberler meydana getirmiştir. Hazreti Muhammet İslam ümmetini, Hazreti İsa Hıristiyan Ümmetini meydana getirmiştir.

Ümmet kurumu dinlere göre farklı olarak belirlemiştir. Katoliklerde Hıristiyan ümmeti bir hükümet şeklinde oluşmuş, İslamda ise ümmet bir hükümet şeklinde değil bir eğitim kurumu olarak belirginleşmiştir. Bu nedenle, Hıristiyan âleminde dini teşkilata KLİSE ve Müslüman âleminde ise MEDRESE denilmiştir. İslam'da ruhani lider olmadığı ve İslamiyetin akıl ve özgürlük esaslarına dayanılarak oluşmuş olduğu belirtilir. Dinin rolünün, sadece insan kişiliğine etki etmek ve onu şekillendirmek olmadığı, toplumları da biçimlendirenin yine din olduğu açıklanmaktadır. Din, ulus kavramından daha geniş niteliklere sahip olarak, hatta dini toplumun ulustan daha güçlü olduğunu Ziya Gökalp ileri sürmüştür. Ona göre, insanların aynı dili konuşmaları, aynı kültüre sahip olmaları, ulus olarak yaşama-

ları için yeterli neden teşkil etmeyebilir. Çünkü insanlar farklı dinlere sahip iseler farklı ümmetlerdendir.³⁸ Dinin yüksek bir ahlak olduğu, iyi güzel derin bir sır olarak insanı bütünleştiği açıklandığından, din bu üstün özellikleri vermek ve uygulamak açısından demek ki önemli bir sosyal kurum olarak kabul edilir.

Ziya Gökalp dinde reform yapılması gerektiğine inanan bir aydın filozof olarak, Osmanlı'da meşrutiyet yıllarında dinde reform yapmak adına önemli faaliyetlerde bulunmuştur. İttihat ve Terakki döneminde Türklerin din anlayışında kendi törelerine göre bir dizi düzenleme önermiştir. Kuranın Türkçeleşmesini istemiş, Allah'a inancın Allah'ın birliğine inanmada bir değişiklik değil, sadece şeriatın değiştirilmesini önermiştir. Ziya Gökalp'e göre, insanların kaderciliklerine son verilmeli idi ve bunun için de toplumu yönlendirecek hukuk kuralları olmasını önermekte idi.³⁹

Atatürk din ile ilgili olarak çeşitli zamanlarda birçok açıklamalarda bulunmuştur. Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinden alıntı yapılarak bir açıklama da, dinin insanların gıdası olduğu, dinsiz adamın boş bir eve benzeyip, insana hüznün verdiği, mutlaka bir şeye inanmak gerektiği, dinlerin en sonuncusunun elbette en mükemmel olduğu, İslam dininin hepsinden üstün ol-

³⁸ Gökalp Z: a.g.e.,s. 19 vd.

³⁹ Taninli Server : İslam çağımıza Yanıt Verebilir mi? İstanbul 2005, s.179 vd.

duğu, İnsanlara Feyz ruhu vermiş olan İslam dininin son din ve Ekmel din olduğu⁴⁰ şeklinde bir söylevinin bulunduğu belirtilmiştir. Böyle bir söylev yöneticilerin Devleti yönetirken yönlendirirken ince hassas, kırılğan olan din ve inanç olgusu karşısında, başkanların, yöneticilerin ne denli dikkatli olması gerektiğini açıklamaktadır. Atatürk'ün veciz açıklamaları buna örnektir. Elle tutulamayan dinin, maddi alemle bütünleşmesine çabalamak maddi ve manevi kardeşliği birlikte yoğurarak toplumu yönetmek ne denli zor ve ne kadar sorunlu bir görev olarak kaşımıza çıkmaktadır.

c) HUKUK VE DİN

Hukuk ve dini kurallar arasındaki ilişki aydınlanma ile gelişerek, modern hukuk sistemlerinin ortaya çıkması ile geleneksel anlayıştan uzaklaşmış ve insan eseri hukuk kuralları ile seküler (*çağdaş ve ilahi olmayan*) bir yapıya bürünmüştür. Böylece, eski zamanların kutsal ilahi orijininin uzaklaşmıştır. Eski devirlerde hukuk kuralı koyanların mitolojik ve kutsallığın ön planda olduğu kuralları giderek terk olunmuştur. Reformdan önceki dönemlerde devlet yönetimi siyaset ve hukuk sistemleri birbiri içine girmiş kurallar olarak toplumu yönlendirmekte idi. Hukuk ve din iç içe girmiş olarak toplumları sürüklemiştir. Örneğin Mısırdaki Firavunlar yaşayan Tanrı olarak nitelenmekteydi. Uzun yüzyıllar din ve siyasi güç bireylerin akılları ve yaşamları üzerinde kontrol gücünü devam ettirerek sürüp gitmiştir. O dönemler için dinin en sade an-

latımı, Yaratana veya Yaratana evrenin yöneticileri olarak, onların kutsallıklarına inanmak, tapınmak veya süper insani güçlere veya kuvvete itaat etmek ve tapınmak olarak, ifade edilebilir.

Sosyolojik boyuttan konuya baktığımızda din bir sosyal kurumdur. Çünkü bir kısım insan ilişkilerini düzenlemektedir. Gerçekte hemen hemen her toplumda birçok kuralların din ile düzenlendiğini ve sadece tinsel veya manevi konularda değil dünyevi konularda da hüküm ifade etmiş olduğunu görmekteyiz. Bir kısım dini kuralların toplumda, insan ile yaşadığı toplum arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde ve ilişkilerin sınırlarının belirlenmesinde etkinliğinin varlığı inkâr edilemez.

Hukuk ile din arasındaki iç ilişkide tarihsel süreçte insanlık tarihi çok değişik sahneler sergilemiştir. Dinin ilk dönemlerde hukuki ve ahlaki normları ihtiva ettiğini, başka deyişle din açısından emredilen ve yasaklanan hususların aynı şekilde yasal olarak da yasaklandığı ve/veya izin verildiğini görmekteyiz. Bu da dinin hukukla bütünleşmiş olduğunu göstermektedir.

Hukuk, ahlak ve din kaçınılmaz bir ilişki içindedir. Örnek vermek gerekirse eski Yunan ve Roma şehir dini aynı zamanda hukukun temelini ve şehrin politik başkanı da aynı zamanda dinlerin uygulayıcısı ko-

⁴⁰ Kasapoğlu Abdurrahman: *Atatürk'ün Kuran Kültürü*, İstanbul 2006, s. 186 vd. Yukarıdaki atf tamamen yazarın kitabından alınmıştır.

numunda olduğu idi. Bu sistemde din tarafından oluşturulmuş kurallara karşı aykırı davranmak hukukun ihlali olarak nitelenmekteydi.

Ortaçağ Avrupa'sında ve İslam Ülkelerinde de benzer kurallar geçerli idi. Din ve hukukun kaynaşması ve bütünleşmesi Teokratik Devlet sisteminin oluşmasına neden olmuştur. Bu sistemde dini kurallar dünya sorunlarına doğrudan doğruya uygulanmaktadır. Teokratik politik teoride Devlet organizasyonu Tanrının iradesine, arzusuna bırakılmaktadır. Bunun anlamı politik organizasyonun temel kısmı olan hukuk Tanrının arzu ve iradesine bırakılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu açısından konuya baktığımızda, Osmanlı Devlet sisteminin Teokratik bir devlet sistemi olduğunu ve temelde İslam Hukukunu uyguladığını ve fakat sadece İslam Hukukunu değil, kamu hukukuna ilişkin konularda Padişahın İslam Hukukunun temellerine aykırı olmamak kaydı ile ve bu alanın dışında olmak üzere kendisinin hukuk yaratabildiğini görmekteyiz. Çünkü kamu alanında İslami kuralların azlığı ve geniş topraklara sahip olmaktan dolayı çeşitli din, kültür ve dillerin konuşulduğu bir İmparatorlukta büyük farklılıklar gösteren insan grupları hakkında elbette Padişahın zamana uyması gerektiğinden böyle bir yetki ile donanması gerekli olmuştur.

İslam kurallarının yanında Türk geleneklerinden de yararlanılarak Osmanlı Devlet Yönetiminde İslam Şeriatı dışında olmak

üzere akıl yolu ile bir takım konular hakkında düzenlemeler yapılmıştır. Bunlara KANUNNAME denmektedir. Özel hukuk alanında Türk ve Müslüman kesim için İslam Hukuk ilkeleri uygulanmıştır. Bunun dışındakiler açısından farklı din ve mezheplerde olanlar için kendi dini hukuk kurallarının uygulandığını görmekteyiz.⁴¹

Aynı toplumda farklı dinlerden veya farklı kültürlerden kaynaklanan farklı uygulamalara imkân verilmesi çeşitli toplumsal çatışmaları birlikte getirmektedir. Bunun sonuçları uzun dönem sonra bile kendini gösterse yine de bir ulus bir devlet için azımsanmayacak kadar olumsuz sonuçları olduğu kesindir. Bu nedenle vatandaşlar arasında din, dil, ırk ayırımına dayanmayan bir hukuk düzeni her zaman barışçıl ve sürekliliği açısından olumludur. Ayrıca sosyal değerlere göre yapılanmada kuralların değişmesi gereklidir. Bu nedenle, eşitliğe aykırı olmaksızın ve demokratik olarak değişim gereği topluma tek bir sistem uygulaması rasyoneldir.

Tanrının emirleri ve arzusu olan dini kuralların değişimi ise çok zordur ve günah işlemeksizin değiştirmek mümkün olamamaktadır. Başka deyişle dini kuralların değişmesi günah işlemek ile eş değer tutulmaktadır. Oysa hukukta, esnek bir takım hükümlere sosyal gereksinme vardır, politik değerler bağlamında değişiklikler zo-

⁴¹ Işıktaş Y: *Türk Hukuk Devrimi Felsefesi: makale 7 nolu dip nottaki açıklamalar.*

runludur. Toplum da değişiklikler arzu ettiğinden, dini kurallar devletin devamı ve yönetimi için hiçbir şekilde yeterli olamazlar.⁴²

Hukuki kurallar zaman içinde değişmek durumundadır, ve yeni gereksinmelere insan ilişkilerine göre ve gelişen teknolojiye ve toplumdaki yeni oluşumlara göre yeni yapılanmalara doğru köklü değişikliklerin olması kaçınılmazdır. Bu nedenle dini temelli kurallar ile toplumun yönetilmesi, sosyal faaliyetlere göre değişkenliği mümkün kılmadığından ve yeni hükümler kabul etmek ve toplum yaşamında yeni bir yapılanma içine girmek olanaksızdır. Çünkü toplumu yöneten hukuk kurallarının değişken olması zorunludur. Kesin ve sonsuz niteliği olan ve Tanrı Kelamı niteliğinde algılanan dini kuralların değişmesi ise aslında imkânsızdır. Toplumun inancı buna imkan verecek nitelikte ve boyutta olmadığı gibi algılanamayan birçok gerçeğin, bilinemeyenin varlığı bu tür değişikliklerin esasen yapılmamasının doğru olacağını göstermektedir.

Hukuk ise temel esaslar hariç esnek ve değişimlere açık ve toplum ilişkilerinin gelişmesine teknik gelişmelere açık olmak durumundadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, yeni teknolojilerin gelişmesi icatların olması da hızlı planların yapılmasını gerektirmekte ve toplum hayatının bir parçası olarak kabulü gerektiğinden dini kurallar ile birçok konunun halli mümkün değildir. Bu nedenle dinin toplum hayatını kontrol et-

mesi durumunda, bireylerin serbest iradeli olmaları mümkün değildir. Toplumda insanların dini kurallar ile yönetilmeleri onların acı ve elem içinde kalması ve gerçek iradeleri ile uygulama arasında farkların olmasına neden olmaktadır.

İşte bunun için modern çağda hukuk dinden ayrılarak din karşısında tabii bir durum almıştır. Buna da sekülerizm laiklik denmektedir.

d) İNSAN VE DİN

İnsanın neden sosyolojik bir olgu olan dine inanmak ve inanç içinde olmak gibi bir gereksinimi olduğunu açıklamak hiç kolay değildir. İnsan toplumsal olarak sahip olduğu tarihi ve kültürel birikimi bağlamında kutsal mekan ve objelere ve güce, kozmik düzene, gerçeğin ne olduğunun cevabının araştırılmasına, sembollere, kavramlara, doğa gerçeğini araştırmaya, törenlere ritlere, mitlere, dini toplumlar içinde yer almaya, ayinlere, hep meraklı ve ilgili olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

İnsanların, tanımını yaptığımız din ile ilgisi sosyal bir varlık olması nedeniyledir. İnsanlar toplumda bir kimliğe, bir güvene, saygınlığa, üstünlüğe, sahip olmak için din yoluna başvurabileceği gibi, bunlardan hiç birisine bağlı olmaksızın kendi görüş ve inancı doğrultusunda da ve verilen kültür, eğitim çerçevesinde ve gerek alışkanlık ve

⁴² Bu konuda ayrıntılı açıklamalar için bkz Işıktaş Y : *Türk Hukuk Devrimi Felsefesi makalesi. s.117-131*

gerekse de başka alternatif kavramların açıklandığı ortamlarda olamamaktan kaynaklanan nedenlerle, inanç kapısında gezinmenin ruh bütünlüğü sağladığı inancı ile de hareket ettiği söylenebilir.

İnsanın yarattığı din toplumsaldır. Başkaları için yaşamak olarak da algılayabiliriz. Başkalarının hak ve menfaatlerine, kurallarına saygılı olmak ve sevmek birbirine karşı iyi ilişkiler içinde olmak için dini kurallara gerek var mıdır? İnsanlık için yaşamak ve birbirini sevmek için din esaslarına gerek var mıdır ki, insanların beyinleri dini kurallar ile yıkanmakta ve aklın gösterdiği yol yerine dinin koyduğu kural olarak yönlenecek öne çıkmaktadır. Bu konunun tartışılması düşünürleri bir noktaya getirememiştir.

Belirttiğimiz gibi dini yaratan sosyal olgu ile bütünleşmiş sosyal varlık insan, din olgusundan bağımsızlaşmayı denemek istemediği gibi, toplumsallık adına düşünce özgürlüğünü bu konuda bir yana bırakmaktadır.

Din insanın davranışlarını insanileştirmek, öfkesinden temizlemek, toplumda düzen ve itaati sağlamak için gelişmiştir. Din toplumda insanların yaşadığı vahşet ve olumsuz olayların yarattığı ve korku, endişe içinde olarak insanın, ümit ve korkularının sonucunda oluşan sosyal bir kurumdur. Bu kurum toplumun iyiliği için oluşturulmuştur. İnsanların birbirlerine daha az zarar vermesi için sevgi, şefkat ve iyilik için dine gerek olduğu belirlenir.

İslamda⁴³ Tanrının insanlara eşit yaşama fırsatına sahip ve farklı yetenekte bir yaratık olduklarını bu nedenle de farklı hak ve menfaatlere sahip olabileceklerini vurgulamıştır. İslam'ın bu konuda yaklaşımı gerçekçi bir yaklaşım olarak toplumdaki bir çok konunun temelini teşkil edebilecektir.

Çoktanrılı veya tek tanrılı dinlerde hedef insan olup insana yönelik bir takım gelişim, oluşum ve düzenlemeler yapıldığına göre insanın kendi aklı ve doğa kuralları insanın mutluluğu için yeterli değil midir ki dinlere gerek duyulmaktadır? Bu sorunun yanıtını vermek mümkün görünmemektedir.

İnsan, akla sahip olarak ve zekâsı ile birçok yaratıcılık sergileyebilen varlıktır ve asırlardır sürekli artan bir ivme ile tekâmül göstermektedir. Özellikle Rönesansta bilgi evriminde çok büyük bir hız kazanılarak bilimsel gelişmelerin temelleri atılmış ve toplum yapısında inanılmaz değişiklikler yaşanmıştır. Din ağırlıklı ve etkisinde ve ekseninde olarak yapılan eğitim yerini modern bilime bırakmıştır. Bu kolay olmamıştır. Öğretim üyelerinin tarikat üyesi olduğu dönemlerden özgür düşünceli bir sisteme geçiş kanlı olmuştur. Ancak yine de insan azmi ve aklı ile doğruyu bulmak için çaba göstermiştir. İçinde sadece DİN eksenli eğitim yapılmasından bilimsel araştırmalar yapılan üniversitelere geçmiş olmak, yeni bir toplum yaratmaya varan ve dinin karşısında ona rağmen gelişen bir yapılanma

43 Serter N: a.g.e., s. 118 vd.122 vd

bizlerin bu günleri yaşamamıza imkân vermiştir. Bu durumun korunabilmesi toplumlar için kaçınılmaz bir gerçek olup, aksi toplumların sonunun hazırlanmasında en etken rol olarak görünmektedir.

Ancak tüm bu gelişmeler ve insan aklının yaratıcılığı ve toplumdaki değişim rüzgârları, insanın ruh âlemi ve inanç dünyası ile maddi âlem arasındaki ilişkisinin açıklanmasını mümkün kılamamıştır. Bu da insanın ne yaparsa yapsın bilinmeyenlere eriştikçe bilinmeyenlerle karşılaştığı bir süreç içinde ne denli aciz olduğunu mu göstermektedir?

3) DEVLET ANLAYIŞI

a) DEVLET KAVRAMI VE KAYNAĞI⁴⁴

Devlet, tarihi ve sosyolojik bir olaydır. Devletin ne olduğu pek üzerinde durulmayan sadece amme hukukçuları ve devlet felsefesi ile ilgilenenlerin işlediği bir konu olarak çoğumuzun fazla ilgilenmediğimiz bir alan olarak, bulunduğumuz yüzyıl açısından başka bir olasılık olmadığı ve insanların bir arada yaşamalarını olası kılabilen en güçlü kurumdur. Ancak Devlet ve onun kurumlarının bireylere yansıyan fiil ve işlemlerde, vatan topraklarında, ulusal ve uluslararası ilişkilerde demokratik esaslar dâhilinde özgürlüklere saygılı adil bir yapı ile güven içinde sürekli nitelikte yaşamak ve yönetilmek istediğimiz aklımıza gelince DEVLET kavramı ile ilgilenmeye başlamaktaız. Ve bu kavram o zaman dikkat çekmektedir.

Devletin doğumu hakkında çok gerilere gitmek gerekmektedir. Bunun ancak teorik açıklamasının yapılabileceği ileri sürülmüştür. Devletin açıklanmasında Devlet ve insan –devlet ve hukuk arasındaki ilişkinin incelenmesi asıldır. Her devletin kendine has usul ve yöntemleri olmuştur. Devlet toplumun özüdür. Büyük bir aile ve küçük bir Devlet birbirlerine benzer. Devlet insanın, insanları bir araya getirerek ele geçirme duygusunun tipik bir örneğidir. Devlet ile güdülen amaç insanları bir araya getirmek ve iyi yaşamalarını sağlamaktır.⁴⁵ İnsanlar doğal yaşamdan sıyrılarak sözleşme ile bir arada yaşama aşamasına geçerek, siyasal bir toplum meydana getirmişlerdir. Tarih sürecinde kişi özgürlüğünü, mutlu olacağını varsaydığı bir kuruma Devlete vererek bütün haklarını topluma devir etmekle Devlet meydana gelmiştir.⁴⁶ Devleti insan oluşturmuş ancak bireyin tabii hak ve özgürlükleri devletin oluşması ile elinden alınmıştır. Bu alma nedeni insanın daha mutlu ve güvenli yaşaması içindir. Oluşturulan kurumun kurallara bağlı olması de gereklidir. Toplum yararına ve onun mutluluğu için belirli kurallar ile düzenlenmiş bir sistem içinde Devletin fonksiyonunu yerine getirmesi Hukuk Devleti kavramı ile ifade edilmektedir.

⁴⁴ Okandan G. Recai: *Umumi Amme Hukuku, Ist 1959, s.37.vd.*; Akın İlhan: *Kamu Hukuku,İstanbul 1980,s.. 5,21.*

⁴⁵ Akın İ: *a.g.e., s. 13 vd.*

⁴⁶ Bu konuda, Eflatun, Aristoteles, Loche, Hobbes un Devlet ile ilgili açıklamaları için Bkz. Akın İ: *a.g.e.s. 5 vd,24 vd, 126 vd.*

Devletin amaç ve faaliyetlerine baktığımızda, Devletin varlığını açıklayan çeşitli görüşler olduğunu görmekteyiz. Bunlar, Devletin varlığının kaynağının aile olduğunu ileri süren görüş; devletin kaynağının kuvvet ve mücadele olduğunu belirten görüş; devletin varlığını biyolojik esasa bağlayan görüş, devletin varlığını ekonomiye bağlayan görüş; devletin varlığını akla ve iradeye bağlayan görüş; ve diğer bir görüş de toplumsal organizasyon olarak açıklanan görüşlerdir. Bu görüşlerin devlet kavramına uyan ve uymayan topluma uyan ve uymayan yanları bulunmaktadır. Tüm görüşler eleştirilmiş iyi ve kötü yanları asırlardır tekrarlanmıştır.⁴⁷

aa) Devletin Varlığını Aileye Bağlayan Görüş:⁴⁸

Bu görüşe göre, Devletin tek bir ailenin büyümesi veya aynı kandan gelen çeşitli ailelerin birleşmesi ile oluştuğunu belirtirler. Bu görüşün kaynağı sosyolojik olduğu kadar dini görüşlere de dayanır. Ailelerin önceleri ayrı ayrı yaşamakta iken aynı atadan gelen aileler giderek aralarında birleşmişler ve geniş birlikler meydana gelmiştir. Bu görüşe göre dünyada tek bir ailenin genişlemesi ve büyümesi ile Devletin meydana geldiği anlatılmak istenmiştir. Aileden daha büyük bir birlik meydana gelmiş ve bir şefin otoritesi altında toplanılmıştır. İnsanların özellikle göçebe olarak yaşadıkları devirlerde Tribu denilen kurumlardaki oluşum bu şekildedir. Bunların da birleşmesi ile daha geniş topluluklar meydana gelmiş-

tir. Bu görüşe göre, Devlet kendini meydana getiren sosyal birliklerin sosyal, siyasal varlığına ve fonksiyonlarına son vererek sadece tek bir aile varlığını koruyarak oluşturulan birliktir.

bb) Devletin Varlığını Kuvvet ve Mücadeleye Bağlayan Görüş:⁴⁹

Realist görüş taraftarları Devletin menşei ni güç ve kuvvete bağlarlar, 19. y.y sonlarına doğru taraftar kazanan bu görüş, Devleti tabii bir gücün tezahürü ve bir mücadele ve emir verme yönetme vasıtası olarak kabul eder. Devleti, aslında güçlülerin zayıflar üzerindeki egemenliği olarak açıklarlar. Zayıfların, güçlülerin emir ve talimatlarını yerine getirenler olduğunu ve güçlülerin de kendi konumlarını korudukları ve imtiyaz sahibi oldukları bir kuruluş olarak belirtirler.

⁴⁷ Okandan: a.g.e.,s.39-150. Okandan ,tarih boyunca Devlet ve kaynağı hakkında teori üretmiş filozof düşünür ve yazarların bilim adamlarının görüşlerini aktararak ve eleştirilerini de yaparak konuyu etraflı bir şekilde açıklamaktadır. Açıklamalarında ilginç olan bazı kısımları dip not olarak belirtmeyi uygun gördüm Şöyleki. Devletin menşei ni kuvvet ve mücadelede bulan görüş sahiplerinden Franz Oppenheimer Devletin menşei ninin galip bir grup tarafından mağlup bir zümreye kabul ettirilen ve tek amacı galiplerin mağluplar üzerindeki tahakküm ve istismarı düzenlemek olan sosyal bir teşkilattir ,demektedir. Devleti, tuttuğu avı yemek üzere olan yırtıcı bir hayvana benzetir.

⁴⁸ Okandan: a.g.e.,s. 40 vd. Bu görüş sahibi olanlar Kongtse, Aristo, Çiçero, u görüşü savunmuşlardır.

⁴⁹ İbid., s. 50 vd., Sofistler, Polybios ve Seneca, Jean Bodin, İbn i Haldun, Montesquieu, Ludovic Franz Oppenheimer, devletin varlığını kuvvet ve mücadeleye bağlayan filozoflardır.

cc) Devletin Varlığını Biyolojik Temele Bağlayan Görüş⁵⁰

Bu görüşe göre, siyasi kuruluşların temeli biyolojik olup bireyin oluşumu ile toplumun oluşumu arasında organik bir benzerlik olduğunu bu nedenle de her bir uzvun birey ve toplum ve her toplumun da organik bir birey olduğu şeklinde bir yaklaşım ile devlet ve insan arasındaki uzviyet benzerliğinden hareketle devleti tanımlamak istemişlerdir.

dd) Devletin Varlığını Ekonomik Bir Olay Olarak Kabul Eden Görüş⁵¹

İnsanların ekonomik nedenlerin etkisinde olarak faaliyet gösterdikleri ve Devletin oluşmasını da Devletin ekonomik olayların sosyal ve siyasi olaylara hakim olmasıyla ortaya çıktığını ve bu olaylara hakim olabilmek arzusunun Devletin varlığı ile oluştuğunu belirtirler.

Devletin mülkiyetin korunması için gerekli bir kurum olarak kabul edilmesi Devletin varlığının ekonomik bir olay olarak açıklanması ile mümkündür. Karl Marks Devletin varlığını kuruluşunu tamamen en aşırı bir biçimde ekonomik olaylara bağlayarak açıklamıştır. Devletin temelini ekonomik gereksinmelerde arayan bu görüşe göre, insani duyguların oluşması ve sosyal organizasyonların kurulmasını gerekli kılan maddi ve ekonomik menfaatler olduğu belirtilir. Tarihi maddecilik olarak açıklanan bu görüşün en belirgin vasfı, olayların tamamen materyalist açıdan ele alınmasıdır.⁵²

Marks esasen insanların en büyük emellerinin en basit ve en iptidai gereksinmelerinin tatmin olunması olarak açıklar. Bunların yerine getirilmesi için yapılanmalar oluşturulur. Tüm üretim vasıtaları sosyal hayatın gelişmesi insanların bu iptidai arzularının ve gereksinmeleri içindir. İhtiyaçlar insana hakim olmaktadır. Tarihi maddeciler dünyayı sevk ve idare eden kuvvetlerin ekonomik olduğunu belirtirler. Sosyal olaylar da dâhil her şeye hâkim olan tek bir kuvvetin bulunduğunu onun da ekonomi olduğunu açıklamışlardır.

Bireysel girişimlerin açıklamasını da ekonomik menfaat olarak belirterek, diğer her şeyin teferruat olduğunu kabul ederler. Her şey ilgili olduğu dönemin ekonomik sistemine tabidir. Genel gelişmenin sırrı da çalışmadır. Tüm sosyal gelişmenin dayandığı sebep ekonomidir, şeklinde bu teorinin açıklaması yapılmaktadır.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 68 vd. İlk çağda Eflatun tarafından bu teori savunulmuş ona göre, Devletin de birey gibi organları olduğu, insan ile devletin birbirine benzediğini savunmuştur. Birey ihtiyaçlarını kendisi sağlayamadığı için kendisinin sağlayamadığı bu ihtiyaçlarını karşılamak üzere benzer bir uzviyet Devlet ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde 19 y.y. da Bluntschli de Devletin cansız bir organ olmadığını biyolojik bir vakıa olduğu görüşünü savunmuştur. Ortaçağda taraftar bulan bu görüşü savunanlar, John Salisbury, İbni Haldun, Nicolas Cuza gibi düşünürlerdir. Ayrıca 19 y.y. Herbert Spencer, Alfred Espinaz gibi düşünürler bu görüş taraftarıdır. Bkz. *Ibid.*, s.69 vd.

⁵¹ *Ibid.*, s. 85 vd.

⁵² Bu görüşte olanlar: Karl Marks, Friedrich Engels, Paul Lafargue, Karl Kautssky, Franz Mehring gibi filozof ve sosyologlardır. Bu konudaki açıklamak için bkz. Okandan R G: a.g.e.s. 86 vd

ee) Devletin Varlığını Ferdin Akıl ve İradesinde Bulan ve Sosyal Mukavele Görüşü Bağlamında İnsan Aklının Önemini Vurgulayan Görüş;⁵³

Devleti ferdi akıl ve iradenin mahsulü olarak gelişmiş olduğunu ileri süren görüşlere göre, a) ferdin aklında arayan görüş ve b) sosyal mukavele görüşü olmak üzere iki ayrı nitelikte olmak üzere ferdin aklına dayandırılarak Devlet açıklanmaya çalışılmıştır.

Devletin insan aklının bir eseri olduğunu kabul edenlere göre, sosyal düzenin oluşumunda akıl önderlik etmiştir. Örneğin sofistler her şeyin insan aklının mahsulü olduğunu belirterek her şeyin insan aklı ile oluştuğunu iddia ederler.⁵⁴ Devletin varlığı sadece insan aklının bir eseri olarak açıklanır.

Bu görüşte olanlar, Devleti insan aklının bir eseri olarak görmekte ve insan daha ileri gidebilmek için aklının ve düşüncesinin bir buluşu olarak, insanların ortak noktası olan bir takım arzu ve isteklerin gerçekleşmesi için aralarında anlaşarak, kendi iradeleri ile yaptıkları bir anlaşmanın sonucunda oluşturdukları bir kurumdur diye açıklarlar. Sosyal mukavele olarak adlandırılan bu görüşe göre, Devletin insanlar arasında bir anlaşma, uzlaşma sonucu oluştuğu savunanlar çoktur. Ferdin iradenin birleşmesi ile açıklandığından, Devletin sosyal bir sözleşme sonucu ortaya çıktığını kabul ile birçok konunun çözümlendiği belirtilir. Bu görüşte olanlar devletin ancak fertlerin menfaati ge-

reği bir araya gelerek anlaşmaları ile oluştuğunu, insanların mücadele ederek ve birbirleriyle zıtlaşarak ve üzüntü çekerek isteklerine kavuşmalarının olanaksızlığı onların mukavele yapmasını gerektirmiştir. Özgür olarak dünyaya gelen ve birbirinden siyasi üstünlüğü olmayan doğal hakları olan insanların, kendi yararları doğrultusunda bir topluluk içinde yaşamayı seçtikleri için bir anlaşma ile devleti oluşturdukları açıklanır. Birlik kurmak ve karşılıklı yardım ve dayanışma insanların iradeleri ile gerçekleşmektedir. Bu olay doğanın bir olayı değildir, sosyal bir olaydır. Çünkü insan da sosyaldir. İnsanlar tabii yaşamda mutlu ve güvenli olmadıklarından bu tür bir sosyal dayanışmayı tercih etmişlerdir.⁵⁵

Genel bir açıklama yapmak gerekir-se; çeşitli filozoflarca bir takım açıklamalar verilerek devletin varlığı bir temele oturtulmak istenmiştir. Bu görüşlerin olumlu ve olumsuz yanları bulunduğu gerçeği karşı-

⁵³ Okandan R: a.g.e.,s 92 vd.Bu görüşte olan filozoflar: Aurelius Antonius, Marcus Tullius Cicero, Herakleitos,Epikür, Francisco Suarez,Hugo Grotius,Thomas Hobbes,Baruch Spinoza,John Loche,David Hume, Jean-Jacques Rousseau. gibi

⁵⁴ İbid. S. 92 vd. Bu görüşte olan filozoflar, Herakleitos MÖ. 536 larda yaşamış olup keza Marcus Tullius Cicero, aklı beşeriyetin tek temeli olarak açıklarlar.Bu görüşte olan diğer filozoflar: Aurelius Antonius, Herakleitos,Epikür, Francisco Suarez,Hugo Grotius,Thomas Hobbes,Baruch Spinoza,John Loche,David Hume, Jean-Jacques Rousseau. sayılabilir.

⁵⁵ Devletin menşeiini Sosyal Mukaveleye dayandıran filozoflar, ile ilgili geniş bilgi için bkz. Okandan R: a.g.e., s. 95-125.

sında toplum için çok önemli bir kurum olarak DEVLETİN varlığını ve kaynağını en iyi nasıl açıklamak olasıdır diye düşünürsek;

Tüm görüşlerden çıkan sonuç şudur ki; **Devletin kuruluş problemi halli ancak teorik olarak açıklanabilmektedir.**

Tarihi ve sosyolojik gerçeklerin ışığında denebilir ki; **Devlet**, sosyal bir varlık olan insanın doğumundan itibaren egoistçe varlığını sürdürmek için toplum içinde olmayı istediği için, ve gelişmesini sürdürebilmek adına ve en önemlisi sevgiye olan gereksinimi sebebiyle bir aile içinde büyümek zorunda olup, ve aynı soy gurubundan insanlar arasında yetişmeyi uygun bulmuş ve bunu istemiştir. Ancak toplumsal faaliyetinde sosyal hayatı bağlamında bir takım görevler ile de donatılmış olarak bir toplum içinde yaşaması mümkün olmaktadır. Bu nedenle sosyal hayatının dengeli ve diğer toplumun aynı soydan olmayan bireyleri dahil karşılıklı olarak birbirlerinin hak ve menfaatlerine saygılı olarak yaşamanın amaçlandığı bir toplum oluşturulması ile adına Devlet dediğimiz kurumun siyasi otoritesinin korunması altına girmekte ve bir kısım tabii haklarını bu otoriteye devir etmektedir.⁵⁶

ff) Hıristiyan Görüş Açısından Devlet ve Din Meşruiyetinin Açıklaması⁵⁷

Din ve Devlet ilişkisi Hıristiyan toplumlar bağlamında çok değişik evrelerden geçerek ve Krallıklar ve Papalık arasındaki çeşitli anlaşmalar çerçevesinde Avrupa'yı

etkileyen bir dizi ilişkilerdir. Çok kısa olarak Hıristiyanlık açısından ve Avrupa aydınlanmasındaki önemi, ve nedenleri, Devlet ve Din ilişkisi açısından özetle zihniyeti belirtmek gerekirse, 1075'te Papalık Devrimi ile Hıristiyanlık yeni bir düzene geçerek egemenliğin Tanrısal bir ilkeye göre düzenlenmesi mümkün kılınmıştır. Tanrı Devleti olgusu Saint Augustine adlı din adamının taslağını çizdiği bir modelin hayatiyete geçmesi olan bu devlet sistemi Tanrı sevgisine dayanan, barışı arayan yeryüzü devleti olarak iyi amaçlar ile yola çıkmıştır. Bu görüş bağlamında insanlar Tanrıya layık olmak için kilise tarafından hazırlanmak ve kiliseye bağlılığın yaratıldığı⁵⁸ bir anlayışın meşruluğunun teyidi anlamında ve buna halkı inandırmak bağlamında bir kilise hukuku modeli oluşturulmuştur.

Artık insanların bu sistem içinde itaat etmekten başka çaresi kalmamış ve kilise Tanrısal iktidarını bu topluma kabul ettirdiği ve kralların da biat ettiği bir hukuk sistemi ile insanlar yönetilmiş ve iktidara bağlanmıştır. Papalık böylece siyasi iktidara ortak olmuş ve etkisini geliştirerek Avrupa'da büyük güç kazanmıştır.

Ortaçağ feodal toplumu, kilise etkisinde olarak çok acı günler yaşamış ve insanlar arasında büyük uçurumların olduğu ve kilisenin vaat ettiği kardeşlik ve barışın hiçbir

⁵⁶ *Ibid.*, s.137-151.

⁵⁷ Özcan T.M. a.g.m. : *Mardin Ş: a.g.e.*,s. 81 vd.

⁵⁸ *Ibid.*

zaman gerçekleşmediği bir zaman dilimi olarak tarihte karanlık bir dönem olarak yerini almıştır.

Bu dönem din adına savaşmak uğruna haçlı seferlerinin yaratıldığı dönemdir. Haçlı seferlerinin yaratılmasındaki temel ve gerçek nedenlerden biri de, toplumda insanlar arasında, mülkiyet ve ticaret ve ekonomik getiri konusunda meydana çıkmış olumsuzluk ve huzursuzlukları gidermek içindir. Ayrıca belirtmekte yarar olan diğer önemli bir husus da bu dönemlerin küresel ısınma ve soğuma dönemleri olmasıdır. Ancak Haçlı Seferlerinin görünen amacı olarak Hıristiyanlığın yayılması ve dini yaymak ve korumak kisvesi altında düzenlenmiş bulunduğu da ayrı bir gerçektir. Tarihsel açıdan incelendiğinde bu görüntü zihinlere kazılmak istenmiştir.

Papalığın yaptığı devrimdeki amaç ve kendisine meşruiyet kazanmak için ileri sürdüğü gerekçelerde, Tanrı Barışını sağlamak yolunda hareket edildiği konusunda toplum ikna edilmek istenmiştir. Ancak Papalığın sadece para edinme hırsı içinde olarak ve toplumsal değerlere aykırı davranışlar içinde faaliyette bulunduğu inkâr edilemez. Papalık döneminde toplumda herkes birbirini ile bitmeyen bir düşmanlık içindedir. Güven yoktur, adalet yoktur, eşitlik yoktur. Bu nedenle dinin meşruiyetinin sağlanması için verilen çabaların başarılı olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Avrupa miras kavgaları ile çalkalanmıştır. Papalık ve din bunlara çare bulamamıştır. Sefalet, hasta-

lıklar, açlık, eşitsizlik, adaletsizlik aydınlanma çağına kadar geçen döneme damgasını vurmuştur. Kutsal ekonomi çöküntüye uğramıştır. Tanrı devleti ve yeryüzü devleti ilişkisi koparak ulus devlet bilincinin gelişmesi mümkün olmuş ve nihayet Fransa da Fransız Devrimi ile halk özgürlüğünü elde etme imkânını sağlamış ve laik devlet ilkesi çağa damgasını vurmuştur.

Genel anlamı ile ve her türlü Devlet yapısını ifade etmek üzere denebilir ki:

Devlet sosyal bir yapılanma olarak insana her türlü hizmet vermek için ve insanın refahı ve mutluluğunu amaç edinmiş olarak ve kötülükler, yağma, gasp, mücadele terör, haksızlıklar karşısında istikrarlı bir düzen içinde güvenliğin sağlandığı bir sistemi kurabilmek için insanların bir araya gelerek üzerinde yaşadığı bir vatani ve ülkesi olan aynı veya farklı kültür, din, ırkta ve yapıdaki kilerin oluşturduğu bir kuruluştur.

b) DEVLETİN GEREKLİLİĞİ⁵⁹

Toplumu oluşturan insanların kendilerini daha güvenli ve iyi ve bir düzen içinde yaşayabilmek için Devlet şeklinde örgütlenmeleri gerektiği bilincine varmaları çok isabetli olmuştur. Bu insan aklının bulduğu bir kurumdur. Devlet adaletin sağlayıcısı olarak toplumsal birliği sağlamakla görevlidir.⁶⁰ Devlet topluma özgü bir yapılanmadır. Devlet bir çok unsurun bir araya gele-

⁵⁹ Tanör Bülent: 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, İstanbul 2004 s 84 vd.

⁶⁰ Cassirer E: a.g.e. 278 vd

rek oluşmuş bir bütündür. Devletin amacı sadece insanları bir araya getirmek değil onların bir arada iyi yaşamalarını sağlamaktır.

Devlet yönetim biçimi esas alınarak çeşitli görevler üslenmektedir. Demokratik laik bir devlet anlayışı içinde mütalaa ettiğimizde devletin vatandaşına karşı Anayasalar ile belirlenmiş görevleri bulunmaktadır. 20 yy. da Devletin sosyal niteliği ağır basmıştır. Devlet klasik nitelikte haklar sağlamak yerine fertleri korumaya yönelik bir takım yükümlülüklerinin de olduğu bir sistem olarak insan haklarına daha uyumlu olarak faaliyet göstermektedir. Vatandaşlara karşı Anayasalar ile belirlenmiş yükümlülüklerinden başka pozitif yükümlülükleri de bulunmaktadır.

Örgütlü olarak yaşamak gereği ve bilinci ile Devletin varlığı kaçınılmaz olup onun yerine ikame edilecek başkaca bir kurum düşünmek mümkün değildir. Ulus Devlet bilincinin yok edilmeye çalışıldığı ve ülke sınırlarına gerek olmadığı söylemleri gerçeği yansıtmaktan ve insanlara mutlu bir gelecek vaat etmekten çok uzaktır. İnsanlar aynı toplumun veya aynı coğrafyada yetişmiş müşterek tarihi ve sosyal bağları olan bir ulus birliği içinde mutlu olurlar. Bu topluluğun yönetimi için kendi kurallarını koymak ve özgür olmak en birinci amaçtır. Bu birliktelikte aynı soy olması gerekli değildir maksat birlikte yaşamayı amaç edinmiş bir birliğin olmasıdır. Bu nedenle başka insanların veya kuruluşların emir ve talimatı ile

yönetilmek insan topluluğunu mutlu etmez. Böyle bir yönetimin varlığı karşısında buna DEVLET denemez. Çünkü Devleti oluşturmak için bir araya gelmiş topluluğu meydana getiren bireylerin ÖZGÜRLÜĞÜ söz konusu değildir.

Öyle ise, önce özgür bireylerin olması ve aklını gerçeklere ve bilimsel bilgiye ulaşmak için kullanabilmesi ve akıl yolu ile bulacağı kurallar ile kendini yönetmek için örgütünü kurması ile amaçlanan gaye mümkün olabilecektir.

4) LAİKLİK VE TANIMI⁶¹

a) KAVRAMLAR

Lâik-laiklik kelimeleri eski Yunanca'da "**laikos**" sıfatı karşıtıdır, halk kitle anlamına gelen "**laos**" kelimesi kökünden oluşur. Laikos halka kalabalığa ait olan demektir. Hıristiyanlığın yayılması ile kilise adamları ve bunlara inananlar gelişmiştir. Bunların dışında olanlar da din dışı olarak kabul edilmişlerdir. Bunları açıklamak için kullanılan Laiklik aynı zamanda sekülerizm ile de ifade edilmektedir. Laikos, toplumsal nitelikleri ne olursa olsun RUHBAN SINIFINA MENSUP olmamayı açıklar.

⁶¹ Tanör B: a.g.e.s. s 75 vd. :Öktem N: a.g.e., s.43 vd ; Dinçkol Bihterin: Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından 5 şubat 2002 tarihinde düzenlenen. "Lâikliğin Anayasal ilke Haline Gelişinin 65. Yıldönümü Paneli'nde tebliğ olarak sunulmuştur. :Kuçuradi İoann:Devrim Kavramı ve Atatürk'ün Kültür Devrimi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi İLKE, Özel sayı, 2006. s. 1-10.; Gökberk M: a.g.m., s. 328 vd.

Genel ve bilinen basit tanımı ile **laiklik din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı olması halini anlatır**. Laik devletlerde din olgusu devletin yapısına karışmaz. Dini kurumların devlet yönetiminde yeri yoktur. Laik devletlerde din, devletin olağan görev ve yetkileri içinde sosyal bir olgu olarak ele alınır ve diğer sosyal kurumlar ile aynı düzenlemeye tabi kılınır. Bunun için de uygar ölçü esas alınır.

Laik Devlet, laik eğitim, laik olma gibi sıfatlar ile ne anlatılmak istenmektedir? Laik ahlak ile açıklanmak istenen devlet sisteminin herhangi bir dinden kaynaklanan normlara göre düzenlenmemiş olduğunu belirtilir. Keza laik eğitim ile de, eğitim sisteminin herhangi bir dinden kaynaklanmayan bir sistem içinde uygulandığını açıklar.

Sekülerizm kavramı da dinden etkilenmeyen anlamındadır. Anglo –Sakson dünyasında kullanılan bir kavramdır. **Dinden etkilenmeyen siyasi anlamına gelir**. Başka deyişle ruhban sınıfı dışındalığı anlatır. Aslında sekülerizmin Hıristiyanlık felsefesinin karşısında Devletin yapılanmasına dair bir ürün olarak ortaya çıkmıştır. İLAHİ, başka deyişle göksel egemenlik hakkının terk edilerek, BEŞERİ yani laik egemenlik anlayışının kabulü ile, batıda dinsel kurumlara sınırlı bir alan bırakılmıştır.

Her ülkenin kendi kültür ve birikimine göre laiklik ve sekülerlik farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar ulaşılan sonuçlar bakımından da farklılık göstermekte-

dir. İnanış ve kuramsallık perspektifi açısından farklı motiflerin ortaya çıkması da bundandır. Bu nedenle aynı dinsel geleneği paylaştıkları halde Fransa, Almanya Anglo Sakson ülkeleri bağlamında laiklik ve sekülerlik farklı tanımlara sahne olmaktadır. Uygulamada farklı tanımların varlığı karmaşaya neden olmamalıdır. Ancak belirtelim ki, sekülerizm veya sekülarizasyon veya seküler kavramlarında laiklikle olmayan başka bir anlam daha vardır. Şöyle ki, (SAECULARİS) yüzyıla ait demektir Başka anlatımla ÇAĞ kelimesinden türemiştir. Çağdaşlaşma anlamında kullanılır. Böylece laiklik ve sekülerizm birbirini tamamlayan fikirlerdir. İnsanlığın ulaştığı çağdaş niteliği açıklamaktadır. Laiklik kavramı bir devletin örgütlenmesi ve işleyişinde dine dayalı olmayan niteliklerin neler olduğunu açıklar. Sekülerizm kavramı ise, bu niteliklerin belirlenmesinde çağın felsefesinin oluşturduğu bilgilerin neler olduğunu, başka deyişle aydınlanmanın gereklerini ortaya koyarak, neden çağdaşlaşmanın önemli ve gerekli olduğunu ve neden devletin hukuk sistemini temel yasalarını oluştururken aydınlanma teorilere dayanılması gerektiğinin içeriğini açıklar. Aynı fikrin iki yüzünü açıklayan bu kavramlar çağdaş olmanın laiklikten geçtiğinin açıklamasıdır.

b) LAİKLİK İLKESİ VE UYGULAMASI

Laiklik akılcılıktır, çağdaşlıktır. Çağdaş Devlet evrensel değerlere sahip bir yapılanma içinde olmak ve insan haklarına saygılı

olmakla mümkündür Ancak bazılarında göre laiklik dinsizlik olarak tanımlanmaktadır. Ancak felsefi açıdan incelendiğinde laiklik ne dinsizlik ve ne de dinlilik olarak betimlenebilir.

Kısaca din ile Devlet işlerinin birbirine karışmaması veya dinin devlet işlerine karışmaması veya Devletin din işlerine karışmaması şeklinde açıklamaları yapılabilir.

Bu ilke, bilimsel bir kavram olarak batının bir sözcüğüdür.

İnsan ilişkilerinde ve insan ile toplum ve Devlet arasındaki ilişkilerde akıl ve bilime dayalı yöntemin gerekliliği tarihi süreç içinde anlaşılmalı ve teokratik yönetim biçiminden uzaklaşmıştır. İnsan doğayı ve toplum kurallarını kendi akli ve algılaması ile kavrayarak kendi gücü ve akli ile doğaya ve topluma egemen olma yolunu seçmiştir. Bu rasyonel düşüncenin sonucudur. Akıl rehber alınmıştır. Safsata, hurafeler ve bir takım hikâyelerin aktarımı ile ve bilim dışı açıklamalar ile toplumun yönetilmesi ve Devlet sistemi oluşturulmasının yanlışları görülmüş ve din adamlarının dinsel içerikli açıklamaları ile değil akılcı ve bilimsel nitelikte olmak üzere toplumun kabul edeceği kurallara göre ve aklın rehber alındığı bir yöntemin uygulanmasına geçilmiştir.⁶² İşte bunun adı laikliktir. Atatürk'ün de gerçekleştirmek istediği bu nitelikteki bir anlayış ürünü devlet sisteminin kurulması idi. Laik aşamaya batıda çok zor gelinmiştir.⁶³ Bunun için nice canlar yok olmuştur. Fran-

sız ihtilali olmasaydı batıda Laik sistemin yerleşebileceğini zannetmek hayal olurdu.

Din ve dünya işlerinin ortasında olmak düşünce ve örgütlenme bağlamında bir çok karışıklıkları da birlikte getirmiştir. Aslında temel sorun dini ve dünyevi alemin dışında kalan ve insan akli ile inançlarının birleşmesi sorunudur. Akıl ve inancın birbirinden ayrılmasının sağlanması gereklidir.

Laiklik, dinî eşitlik ve din özgürlüğünü sağlayan temel sorun olarak, dinî -dünyevi ayırımının arkasında yer alan, akıl-inanç ayırımını gerçekleştirebilmektir. Zira dinler, dünya işlerine karışıp siyasi bakımdan güç kazandıkça asıl ruhani erklerini göz ardı edip, "güç için güç" ilkesini gütmeye başlarlar. Lâiklik ise, dinsel eşitlik ve din özgürlüğünü sağlayan, böylece akıl ve vicdanın kölelik zincirlerini kırdığı bir siyasal örgütlenmeyi öngörür.

Lâiklik ile, devlet içinde din değil, din içinde devlet reddedilir ve dinin siyasi, hukuki güç olması engellenir, Lâikliğin tek tip

⁶² Aynı şekilde Ulus Devlet yaratan Atatürk esasen toplumda var olan aynı dili konuşan ve birbiri ile ülkü birliği içinde olan ve Türk diye nitelendirdiği ve hiçbir zaman *ethnos* u (soyu) çağrıştırmayan nitelikte olmak üzere hitap ettiği Türk halkına. (Bkz. Nutku Uluğ: Atatürk'ün Onuncu Yıl Söylevinin Felsefi Önemi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi İLKE, Özel Sayı 2006, s. 11 ve dv.) "Hiçbir delil'i mantıkiye istinat etmeyen birtakım ananelerin,akidelerin muhafazasında ısrar eden milletlerin terakkisi çok güç olur.Belki de olmaz" diyerek eğitim konusunda dini yapılanmanın çağdaş bir devlet yapısı için tehlikesini açıklamıştır.(bkz Kuçuradi : a.g.e.s. s. 8)

⁶³ Öktem N: a.g.e.s. 44 vd.

bir tanımının yapılması ve her ülke açısından aynı nitelikte bir tanım verilmesi olası değildir ve gerçekçi de olamaz. Bu nedenle ülkeden ülkeye değişen bir uygulama gösteren LAİKLİK ülke şartlarına göre tanımlanmalıdır. Ancak bu demek değildir ki, dini nitelikte olmak üzere aklın dinsel gelenekleri öne çıkaracak boyutta yapılanmaya gitmesi ve akıl ve bilim yolu ile ruhani ve göksel kurum ve kurallar ile devlet yönetiminin düzenlenmesine cevaz verilebilmesi laik devlet anlayışı ile örtüşebilir.

Örneğin, batının feodal sistemden vazgeçmesi ve toprak mülkiyetinin önemi yerine ticaretin geçmesi ve mutlak monarşilerden sonra 1789 Fransız Devrimi ile laiklik konusundaki ilk adımın atıldığını görmekteyiz.⁶⁴ Evrensellik iddiası ile kurumsal bir yapı içinde Roma Kilisesinin egemenliğine karşı Fransız laiklik hareketinin oluşması uzun ve çalkantılı bir yol izlemiştir. Dinin devlet işlerinden ayrı bir konuma gelmesi Fransa’da devrimci ve jakoben ve cumhuriyetçi usullerle gerçekleştirilmiştir. Devlet din işlerine karışmaktan vazgeçmiştir. Ancak bu ilişkinin ayrıştırılması yavaş yavaş olmuştur.⁶⁵

Aristokrasi ve din kurumlarının burjuvanın mülkiyet hakkını tehdit etmesi ve bunlara karşı savaşmak bilinci ile din kurumlarına karşı laiklik gerçekleştirilmiş oldu. İşte bu çağ aydınlanma çağı olarak adlandırıldı. Aydınlanma Fransızca “Lumieres” kelimesinden alınmadır. Işık, anlayış, bilgi tin açıklığı olarak tanımlanır. İşte bu aydınlan-

ma çağı düşünürleri insan aklının her şeyden üstün olduğunu ve hukukun kaynağının da akılda olduğunu, aklın düşünce ürettiğini ve bu nedenle din adamına ve krala gerekisizme olmadığı bilincine erişmişlerdir.⁶⁶

Batıda artık Devletin resmi bir dini bulunmamakta ve din hizmetleri de bir kamu hizmeti olarak verilmeyerek tamamen kiliselere bırakılmıştır. Hukuk düzeni dinsel kuralların etkisinde değildir.

Laiklik, sekülerlik, resmi bir kurum olarak ve bir hiyerarşi içinde din adamlarının siyasi ve hukuki işlevleri üstlendiği, Kralın tanrı sayıldığı, veya Baş Rahiplerin yönetim işlerini üstlenmiş olduğu ve bir tapınak örgütünün devlet yönetiminde yer aldığı, teokratik sistemin karşısında yer almıştır. Milattan önceki dönemlerden itibaren hukuk tarihi açısından da değerlendirildiğinde, kanunlar ve belgelerde, dini inançlar ile, halkın yönetildiği kuralların, birbiri ile ilişkilendirilmiş olduğunu görmekteyiz. Sümer yazıtlarında dinsel inançlar, kozmogoni, ve ahlak normları ve hukuk kurallarının birlikte ele alınmıştır.⁶⁷

Laiklik ve teokrasi bağlamında konuya İslamiyet açısından bakıldığında, teokrasinin Tanrı iktidarını elinde tutmak olarak

⁶⁴ Dinçkol B: a.g.tebliğ.

⁶⁵ Özcan Tefik Mehmet: *Laiklik ve Hukuk Devleti*(Yayınlanmak üzere olan makalesinden ,özel olarak verilmiştir)

⁶⁶ İbid., Hof İlrich: *Avrupa’da Aydınlanma, İstanbul, 1995,s.13 vd.*

⁶⁷ Özcan T.M: a.g.m.

açıklanması karşısında peygamber veya ilk topluluklardaki azizler veya Yahudilikteki din adamlarının iktidar olduğu sistemde Hazreti Muhammet 'in iktidarının teokrasi olup olmadığı tartışmalıdır. Özellikle Hazreti Muhammet'ten sonraki dönemde her ne kadar dinsel nitelik taşıyan Halifelik unvanı kullanılarak yönetsel faaliyet güdülmüşse de bunun aslında bir monarşi sistemi olarak açıklanabileceği ileri sürülmüştür.⁶⁸ Hazreti Muhammet döneminde Teokrasi-den bahsetmek zordur, çünkü Hazreti Muhammet halkı Tanrı adına yönettiğini açıklamamıştır. Kuran sosyal nitelikli kuralların uygulanmasında Tanrı adına bir yönetimden bahsetmemektedir. Bu nedenle Hazreti Muhammet döneminin Teokratik olduğunu kabul etmek zor olduğu şeklinde yorum yapılmaktadır. Tanrı adına yönetimde bulunmadığı gibi Emir-Ülmümin kavramı ile de daha seküler (çağdaş) bir yaklaşım sergilendiği⁶⁹ belirtilmektedir.

Genel olarak açıklamak gerekirse, teokratik devlet anlayışının kökenindeki tanrısal iradenin yerini, laik devlette akıl ve bilime dayalı yönetim almıştır. Laiklik rasyonalizmdir, akılcılıktır. Zira insan doğa ve toplum kurallarını kendi becerisi aklı ve gücü ile algılamakta ve kavramakta ve yine kendi gücü ile topluma ve doğaya egemen olmaya çalışmaktadır. Bunu da insan akılcılık ile yapmaktadır. O nedenle laiklik akılcılıktır. Akıl rehber alınmıştır. Artık safсата, hurafe bilim dışı açıklamalar terkedilmiştir. Akılcı yöntemin kullanıldığı devlet yönetimi-

minde bunun adına laiklik denmektedir. Devlet yönetiminde din adamlarının yorumlarına dayanan dinsel nitelikteki ve eleştiriye kapalı uygulamaların varlığı, devlet yönetiminin teokrasi olduğunu belirler.⁷⁰

Özetlersek: Laiklik genel ve alışılmış tanımıyla; din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulduğu bir Devlet yönetim sistemidir. Laik devlette din, devletin anayasal düzenine karışmamaktadır. Dini ilkeler hükümet ve idare işlerinin kaynağını oluşturmaz. **Laik düzende din devletin görev ve yetkileri içinde sosyal bir olgu olarak mütalaa edilir. Laiklik akıl ve bilime dayalı rasyonel bir devlet anlayışıdır.**⁷¹ **Laiklik, aslında devletin bir inancın diğeri üzerindeki baskısını önlemesi görevini**

⁶⁸ Monarşinin siyasal iktidarın miras yolu ile geçtiği veya miras yolu ile geçmesi dahi tek kişide toplandığı prenslik olarak adlandırılan sistem olduğu şeklinde açıklama yapılmaktadır. Bir kişinin halkı yönettiği sistemin adıdır Monarşi, Güçlü bir tek kişi ve bu kişi mutlakdur Çünkü Prens veya Krallar mutlak olmak isterler. Bu sistemde yöneten tek kişi Kral kendini halka sevdirdiği sürece iyidir. Aksi halde istenmeyen kişi olur, halkın tuttuğu tek kişi Kral da avucunun içine aldığı halka her türlü yönetimi hakları tanımır veya tanımaz. Bir devletin tek kişi eliyle yönetilmesi çok güçtür. Özellikle büyük devletlerin ve toplumun yönetilmesi zordur. Tek kişinin yönettiği Devlette yönetenin değişmesi ve devletin el değiştirmesi bir çok sorun yaratır. Krallık rejiminin bir çok yanlış ve olumsuz yanlarının olması bu tek kişi yönetimi ve iktidarı sebebiyledir. Hazreti Muhammet döneminde Devletin yönetiminde tek yetkili ve söz sahibi Hz. Muhammet olduğu için Monarşi benzetmesi doğru olabilir..J.J.Rousseau: Toplum Sözleşmesi, 1965, s.94 vd ; Bkz Özcan TM. Yayımlanmakta olan makale

⁶⁹ İbid.

⁷⁰ Öktem N: a.g.e.s.b 44.

⁷¹ İbid. s.43 vd. Göze Ayferi: İnkılap Tarihi. s. 361 vd.)

üstlendiği rejimdir. Devletin görevi sadece din ve devlet işlerinin ayrılmış olması veya devletin tarafsız olması demek değildir. Devlet amacı doğrultusunda görevini tarafsız olarak yapmak durumundadır. Aksi halde farklı inançlarda olanlar arasında ve inanç açısından azınlıkta olanların, çoğunlukta ve güçlü olanlara karşı korunması görevini ihmal etmiş ve yerine getirmemiş olur. **Çoğunlukta inanca sahiplerinin azınlıktakilere baskı uygulamasına da laik düzende izin verilmez.**⁷²

Çağdaş bir devlet laiklik olmaksızın söz konusu olamaz.⁷³ Laikliğe, eşitliğe, demokrasiye ve insana saygılı olmayan insan özgürlüğünün sınırlarının bilimsel nitelikten uzaklaşarak tayin edildiği kurallar, bazen oligarşilerde bazen monarşilerde bazen de tek adam sultanının veya teokratik düzen uygulamasında ortaya çıkabilir. Nitekim bu tür yapılanmalara sahne olmuş son seksen yıldaki dünyadaki profil değerlendirildiğinde çoğunun yer yüzünden silinmiş iktidarlar olduğu da bir gerçektir. Devletlerin sürekliliğinin sağlam laik kurallar üzerine bina edilmiş olması ile mümkün olduğunun unutulmaması esastır.

c) TÜRKİYE'DE HUKUK DEVLETİ- İSLAM ve LAİKLİK⁷⁴

Cumhuriyet kurulurken, laiklik üst bir yapı olarak görülmüş ve dinin birey üzerinde baskıcı olması nedeniyle, dinin siyasi kurumları tehlikeye sokması engellenmek istenmiştir. Ancak, bu dönemin mimarları-

nın laiklikten anlayış biçimi dinin sosyal baskı unsuru olarak Devleti ve rejimi tehlikeye sokmasını engellemek olmuştur. Cumhuriyet kurucuları, dini bir vicdan konusu olarak algılamışlar ve dinin ne denli toplumsal fonksiyonları olduğunu değerlendirdiklerini düşünmek mümkün değildir. Dinin sadece vicdan sorunu olduğunu varsaydıkları ve sorunların bu yönden çözümlenebileceğini zan ettikleri şekilde yorumlar vardır.⁷⁵

Atatürk'ün gerçekleştirmek istediği laik devlet, din adamlarının ve onların yorumlarına dayanmayan ve akılcılığın hakim olduğu ve insan ve doğanın gerçeklerinin akıl ile algılanması yönteminin hakim kılındığı bir sistemdir. Batı ile karşılaştığımızda laiklik aşamasına ancak Fransız Devrimi ile geldiğini⁷⁶ ve bunun için verilmiş mücadeleyi düşündüğümüzde Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulurken Atatürk'ün dehası ve becerisi ile gerçekleştirilen reformlar sayesinde laik bir sisteme mucizevi bir şekilde daha kolay erişilmiş olduğunu görmekteyiz.

Atatürk, bireyi dini kuralların baskısından

⁷² Kongar Emre: *Demokrasi ve Laiklik*, 1997, s. 141 vd.
Önder R.A.: *Laikliğin Sınırları, Atatürk'ün Hukuk Devrimi*, İstanbul . 1983, s. 101 vd.

⁷³ Bkz ayrıntılı açıklama için Kuçuradi a.g.m. s. 6 vd.

⁷⁴ Mumcu-Özbudun-Feyzioğlu-Ülken-Çubukçu: *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Atatürkçülük*, Ankara 1987, s. 268 vd.

⁷⁵ Mardin Ş: a.g.e., s. 241 vd.

⁷⁶ Öktem N. A.g.e., s. 44 vd.

dan kurtaran eylemleri ile, uygar bir toplum yaratma becerisini göstermiştir. Türk ulusunun, şeyhlerin kurallarına göre değil bilimin ve aklın gereği konulmuş kurallara göre yönetilmelerini ve çağdaş medeniyet kültürüne aşına olunmasını istemiştir.⁷⁷

Atatürk; bir vicdan meselesi olan dine saygının esas olduğunu, din işleri ile millet işlerinin karıştırılmaması ve toleranssız, kasıt ve fiillerden sakınılmasının laiklik olduğunu, ve laikliğin tüm vatandaşların vicdan, ibadet ve din özgürlüğü anlamında bulunduğunu, laikliğin dinsizlik olmadığı gibi sahte dindarlık ve büyücülükle de mücadele ederek gerçek dindarlığın gelişmesini sağlanması gerektiğini, laikliği dinsizlikle karıştıranların gözlerinden perde kalkmamış doğu kavimlerinin fanatikleri olduğunu, softa sınıfının din simsarlığına müsaade edilmemesini, dinden maddi çıkar sağlayanlardan nefret edilmesi⁷⁸ gerektiğini açıklamıştır.

Atatürk, Türkler için, devlet yönetiminin kesinlikle dini baskıdan uzak olmasını, dinin vicdan işi olması nedeniyle toplumun ortaçağdan kalan dini baskılardan uzak kalması gerektiğini belirtmiştir. Keza Atatürk Müslümanlıkta ruhban sınıfın bulunmadığını, İslam'ın her insana gerçeği ve bilimi aramayı zorunlu kıldığını, İslam da kimse-nin arkasından gidilmeyeceğini, Türk ulusunca dindarlığın ancak sade bir yaşam çerçevesinde ele alınmasını, boş inançlarla uğraşılmasını⁷⁹ öğüt vermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Laikliğin,

dine saygıyı geliştirmek ve muhafaza etmek gayesinin güdüldüğü bir sistemin yaratıldığı ülkedir. Laiklik kesinlikle dinsizlik olarak algılanmamaktadır. Laiklik vicdanlara baskı niteliğini de taşımaz. Devletin ruhani olmayan bir nitelikte olmasının amaçlandığı devlet sisteminde kul ile Allah arasındaki manevi ilişkide herkes tam özgürlüğe sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti Devletinde kimse dini inancını açıklamaya zorlanamaz. Aynı zamanda kimse dini ibadete zorlanamaz ve kimse dini siyasete alet edemez. Başka deyişle dini kötüye kullanamaz. Dini ayinler serbest olup ancak kimse bunlara katılmaya zorlanamaz. Bu ilkelerin olduğu Türkiye Cumhuriyeti Devletinde laik düzene geçiş belirli bir zaman dilimi içinde gerçekleşmiştir. Halen de tam olarak gerçekleşmiş olduğunu iddia etmek ülkenin her yöresi açısından mümkün görülmemektedir.

Türkiye'de Laik Devlet Düzeni uygulamasının hukuken tamamlanması 3 Kasım 1928 tarihinde ancak mümkün olmuştur. Belirli aşamalarla ancak laik devlet düzenine geçilmiştir. ATATÜRK'ÜN bu konuda

77 Bkz. Mardin Ş: a.g.e., s. 76 vd." Atatürk Tevhid'i Tedrisat kanunu ile kişiyi topluluk normlarından kurtarmış ve eğitimi ulemanın elinden almış, kadın erkek arasında eşitliği sağlamış, İsviçre Medeni Kanunununun iktibasını, tek eşlilik, veraset bağlamında kadın erkek eşitliği, Kadınlara seçme seçilme hakkı, tarikatlara yönelik uygulama önemli adımlardır. "

78 Atatürkçülük, Ankara 1982, Genel Kurmay Basımı, s. 44 vd.

79 Çeçen Anıl: Kemalizm, 2006 İstanbul., s.129 vd.

hayli çetin mücadele verdiğini ancak kararlılığı ve bilgisi ve zekası ile amacını gerçekleştirmekteki ustalığı incelenmeye değer. Esasen, ülkenin şu anda içinde bulunduğu şartları anlamak bakımından da Atatürk'ün toplumu çağdaş uygar ve üçüncü bin yılına hazır bir toplum haline getirmek için hızlı hareket ettiği ve bilgeliği nedeniyle önündeki 50 yılı görebildiğini ve içinde bulunduğu sosyal durumu inceleyerek ileriye yönelik standart sağlamaya çalıştığını idrak etmeliyiz. Bir kısım düşünürlerin Atatürk'ün biçtiği elbisenin bol geldiği şeklindeki açıklamaları aslında ileriye göremedikleri için sarf ettikleri fikirlerdir. Bugünkü koşullara hazırlamak için Atatürk hızlı hareket etmiştir. Nedenini anlamak için 80 yılın nasıl geçtiğini idrak etmek gerekir fakat ileriye görememek Atatürk'ü anlamamak demektir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, özgür düşünme alışkanlıktır, ayrı bir beceriyi ve eğitimi görgüyü gerektirir. Söyleneni yapmak ve tekrardan ibaret olan kural veya kuramı kendine mal etmeden inanmak zorunda kalmak ne iyi bir vatandaşlık ve ne de özgür insan tanımına uyar. Birey kendine sunulan ve geliştiği, yetiştirilmek zorunda bırakıldığı ortamın dünya standartlarında ve tüm insanlar ile uyum içinde yaşamayı mümkün kılmadığını anlamadıkça, öteki yaratma hırsından ve şiddetten arınmadıkça, diğer insanların haklarına saygılı ve toleranslı olmadıkça özgür bir insan değildir ve olamaz da. Sevgi, şefkat, güzellik, iyilik, tolerans ve saygıyı mümkün kılan bir sistem içinde insan ye-

tişmez ise ve bunu idrak da edemezse yapılacak bir şey yoktur. Bu tür insanlardan meydana gelen topluluklar da her konu sorun için şiddet yaratmaya müsait hale gelebilecektir. Kişi ne zaman yetiştiği veya yetiştirildiği ortamların yanlış ve kendi mutluluğu ve gerekse toplumun mutluluğu için yanlış kurallar dayatmalar olduğunu idrak ederse o zaman özgür insan konumuna gelebilir. Atatürk Cumhuriyetin kurulduğundan toplumda düşman varlığı dışında bir de halk içinde de huzursuzluk ve farklı inanış ve düşüncelerden kaynaklanan zıtlaşmaları fark ettiği ve Devletin halk üzerindeki uzun yıllar süren yönetsel uygulamasındaki yanlışlığı gördüğü için özgür düşünceli ve yaratıcı insan modeli için gerekli yöntemleri sağlamak adına yasal düzenlemelere önem vermiştir. Tüm çabası Türk Halkına layık olan demokratik, liberal çağdaş laik, özgürlüklerle bezenmiş uygulaması olan bir ülke yönetimini sağlamak olmuştur.

Türkiye'de Devlet düzeninin niteliğini açıklamak bakımından 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanununda olmadığı halde 1923 tarihinde bu kanunda yapılan bir değişiklik ile **devlet dininin İslam olduğu** hükmü yer almıştır. 1921 Teşkilatı Esasiye Kanununun 7. maddesinde de Ahkam ı Şer' iyenin Tenzifi (Şeri hükümlerin uygulanması) görevinin Meclise ait bulunduğu hükmü bulunmakta idi. İçinde bulunulan dönemin şartları gereği bu tür hükümlerin muhafaza edilmesinin gerekli olduğu şeklinde yorum yapılması yanlış olmaz. Uygur toplum yarat-

mak ve insanların düşüncelerine özgürlüğü yerleştirmek için zoraki hükümlerin olumsuz sonuç doğuracağı sosyal bir olaydır.

1924 Teşkilatı Esasiye Kanununun 2. Maddesinde Devlet dininin İslam dini olduğu hükmü yine yer almıştır. Keza 26. maddesinde de Türkiye Büyük Millet Meclisinin Ahkam ı Şer' iye yi tenfiz (uygulayacağı) edeceği hükmü de muhafaza edilmişti.

2.5.1920 tarihli ve Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun, ile Şer' iye ve Evkaf Vekaleti (Vakıf) kurulmuştu. 3.Mart 1924 te de hilafetin kaldırılması ile birlikte bu Vekaletin de kaldırılmasına karar verilmiştir. Aynı tarihte Diyanet İşleri Reisliği kurulmuş ve din ve devlet işleri birbirinden ayrılmıştır. Din işleri, itikat, ibadet işleri ile camiler, mescitler, dini kurumların idaresi Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuş ve bu Diyanet İşleri Reisliğinin görevi içine alınmıştır. Evkaf (Vakıf) işleri de yine Başbakanlığa bağlanmıştır. Ancak ne var ki, Teşkilatı Esasiye Kanununda bulunan Devletin dini İslam'dır hükmü yasanın tümü açısından çelişki yaratmıştır. Çünkü bir dini resmi din olarak kabul eden Devlet bu dinin gereklerine uymak durumundadır. Oysa Şer' iye Mahkemesine dair hüküm kaldırılmıştır.

Atatürk, çeşitli konuşmalarında bu çelişkiyi vurgulamış ve olması gerekeni anlatmış, laikliğin dinsizlik olmadığını belirtmiş ve sonuçta Teşkilatı Esasiye Kanunundan 2. ve 26. Maddeler çıkartılmıştır.⁸⁰

1926'da hükümet sosyal değişimin deklarasyonu ile dini kuralların artık topluma uygulanmayacağına ve hukuk reformu yaptığı için Türkiye Devleti önemli bir dönüş noktası ile İslami kuralların bağlarını devlet yönetiminden koparmıştır. Bu reform ile, batı ülkelerinde çağdaş olan ve aydınlanmanın etkisi ile oluşmuş bir çok yeni mevzuat sisteme çevrilerek girmiştir. **10 Nisan 1928'de de Anayasada yer almış olan Türkiye Devletinin dini İslam'dır ibaresi çıkarılmıştır. Böylece devletin dini bir karakteri kalmamıştır. Ancak buna rağmen laiklik Anayasada açık bir şekilde ifadesini bulmamıştır.** Anayasada 5 Şubat 1937'de 2 maddesine eklenen hükümlerle altı adet prensip belirtilmiş ve Anayasada Devletin temel niteliklerinden biri olarak laiklik gösterilmiştir. Böylece Türk yasama mevzuatında laiklik temelleri oturtulmuştur. 1961 Anayasasında temel ilke laiklik tekrar belirtilmiştir. Aynı şekilde 1982 Anayasasının 2 maddesinde de Türkiye Cumhuriyetinin Laik bir Devlet olduğu belirtilmiştir.

Türk Devleti ve Hukuk sisteminde dinin yeri⁸¹ hakkında genel olarak belirtmek gere-

⁸⁰ Göze A: *Inkilap*. s. 390 vd.

⁸¹ Işıktaş Y: *İLKE a.g.m. s. 117 vd Daha kapsamlı açıklamalar için Bkz.; Işıktaş Y :Türk Hukuk Devriminin Felsefesi, Annales de la Faculte de Droit D' Istanbul Vol. 36,No 53,2004 sb93-104; Devrim Kavramı ve Atatürk Devrimleri ile ilgili ayrıntılı açıklamalar için Bkz. Kuçuradi İoanna: Devrim Kavramı ve Atatürk'ün Kültür Devrimi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yıl 2006, Özel sayı s. 1 vd.*

kirse, Türk Devletinin kuruluşunda tek tip bir hukukun gerekli olduğu bilinci ile, yenilik ve gelişimlerin ancak karşılanabileceği için bu yolda mücadele verilmiş ve bağımsız bir ulus bilinci ile hareket edilmiştir. Bu dönem Atatürk ile başlayan ve yaratılan Türk Hukuk Devriminin yapıldığı önemli bir dönemdir. İnsana değer verilmiş ve ileriye yönelik çağdaş uluslar ile yarışabilecek ve dini kuralların etkisinde olmayan dinamik, esnek ve değişmesi mümkün kurallar getirilmiştir.

Ancak Türkiye'deki laiklik, dini tam olarak ret etmemektedir. Başka deyişle din ve inanç hukuken korunmuştur. Devlet sosyal bir kurum olarak DİN KURUMUNU yasa ile düzenlemiştir. Laik tanımı bağlamında belirtilenin DİNİN DEVLET ŞEKLİ OLMADIĞIDIR ve hukuk sisteminin oluşmasında dini kurumlara ve dini söylemlere yer verilmemiştir. Sadece halkın dini inançları yasa ile özgürce korunma altına alınmıştır. Başka deyişle hukuk düzeni ile birey ve toplum din baskısından korunmuş ve ibadet özgürlüğünün sağlanması yolu tercih edilmiştir. T.C. Anayasası'nın 2. maddesi; Türkiye Cumhuriyetinin, demokratik, laik ve sosyal hukuk Devleti olduğunu açıklar ve 3 maddesi ile Cumhuriyetin nitelikleri olarak konmuş bulunan 2. maddedeki; toplumun huzuru, milli dayanışma, adalet anlayışı- insan haklarına saygılı Devlet- Atatürk Milliyetçiliği- Başlangıçtaki temel ilkele Demokratik Devlet- laiklik ve sosyal devlet ve hukuk devleti olma

niteliklerinin, değiştirilemez hükümler olduğu vurgulanmıştır.

Fransız ihtilali ile Fransa'da gelişmiş laiklik ilkesinde de ferdin din baskısından korunması biçiminde bir laiklik anlayışı olduğunu görüyoruz. Türkiye Cumhuriyeti Devletinde hukuk devrimi ulusal egemenlik üzerine kurulmuştur. Kuruluş aşamasında ve uzunca bir süre Fransız Devrimi etkisinde kalınarak normatif ve pozitif hükümlere yer verilmiştir.

Türk Ceza Kanununun 115. maddesi ile, inanç, düşünce, ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme halinde ceza yaptırımını söz konusudur. Cebir veya tehdit kullanarak, bir kimseyi dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç düşünce ve kanaatlerini açıklamaya veya değiştirmeye zorlayan ya da bunları açıklamaktan yaymaktan men eden kişinin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır. Madde devamla, dini ibadet ve ayinlerin toplu olarak yapılmasının, cebir veya tehdit kullanılarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla engellenmesi halinde de ceza uygulanacağı hükme bağlanmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığının bulunması bazı düşünceleri birlikte getirmekte ise de belirtmek gerekir ki, Atatürk, din ve devlet işlerini birbiriyle karıştırmamak için vatandaşların manevi duygularının istismarının önlenmesi amacıyla vatandaşların ihtiyaçlarına yardım etmek amacı ile dinin kötüye kullanılmasını engellemek için böyle bir kuruma gereksinim duymuştur. Kuruluş

amacı ve faaliyetleri ve faaliyetinin vatandaşların belirli bir bölümüne mi hasredilmiş bulunduğu konuları ayrıık olarak, bu kurumun varlığının amacı vatandaşa dini konularda yardım etmek olup, katiyen devlet işlerine müdahale anlamını içermemektedir. Ancak Devlette böyle bir kurumun varlığı ve işlevi, tüm dinler, tüm inanış biçimleri ve mezhepler bakımından eşit nitelikte olmak üzere ifayı gerektirmektedir. Aksi halde tek yönlü bir faaliyet ve uygulama Atatürk'ün Diyanet İşleri Başkanlığını kurdurma gerekçesi ile çatışır. Esasen toplumda bundan kaynaklanan rahatsızlıklar mevcuttur. Kurumun tüm ülke vatandaşlarının inançları dinleri veya mezhepleri veya ritüelleri ne olursa olsun hepsine aynı mesafede olmak üzere laik devlet düzeni kuralları uyarınca destek vermek ve bütçesinden pay ayırmak zorunluluğu vardır.

Atatürk, hukuk devrimini geleneksel doğmalardan kurtarmak için çağdaş batı hukuk sistemlerinde olduğu gibi toplumun ihtiyaçları doğrultusunda gerekli olan yeniliklere açık bir hale gelmesini sağlamıştır⁸². Devletin en belirgin vasfının Hukuk Devleti olması ilkesi modern siyasi yasallığın gereği olup, toplumsal ilişkiler alanında bireyin devlet ve diğer bireyler ile hak ve çıkarları ve uyumsuzlukları bağlamında ortak yaşam için oluşturulacak ve korunacak düzeni ifade eder. Toplumun ahlaklı ve akılcı bir biçimde ve düzen içinde yönetilmesi, genel eşitlikçi, adil hukuk kuralları ile ve bireylerin özgürlüğünün güvence altına alındığı

bir sistem içinde oluşması faaliyetleri, hukuk devleti kavramı ile açıklanmaktadır.⁸³

Toplumsal düzenin korunması ve yapılması açısından hukuk olgusunu ortaya çıkarmak ve tüm sistemin hukuk ile oluştuğunu belirtmek yeterli değildir. Devlet kurallarının oluşmasında politikanın yeri büyüktür. Yasaların iyi ve adil olduğunu belirleyebilmek için, hukukun politika üstü veya politikadan etkilenmeyen, hatta ona yasallık niteliği verebilmek için politikanın üzerinde olması gerekir. Hukuk Devletin temelini teşkil eden yaşam hakkı, özgürlük ve mülkiyet hakkının korunması toplum ile bireyin sosyal anlaşmasının sonucudur.⁸⁴ Hukuk Devletin varlığı ile ancak, bireylerin yargılanmasında cezalandırılmasında adil olunacağı, ve kimsenin kısıtlamalara tabi olmayacağı, keyfi kararlara muhatap kılınmayacağı, insanlar arasında sınıf farkı yaratılmayacağı söz konusu olacaktır. Herkesin eşit hak ve menfaatlere sahip olması toplumsal düzen için gerekli olup bunların ger-

⁸² Işıktaş Y: *İLKE*

⁸³ Özcan T.M: a.g.m.

⁸⁴ Özcan T.M: a.g.m. "Gerçekten, İngiliz hukuk düşüncesinin temelinde yer tutan John Locke'un liberalizmi, siyasal toplumun kurulması için yapılan sosyal sözleşmenin akdedilmesinin *ratio decidendi*'si olarak doğal hakların korunmasını göstermiştir. Bu korumayı sağlayacak olan toplumsal düzene ilişkin (civil) yasaların siyasal toplum tarafından yapılabileceğini dikkate alınarak, siyasal toplumun sosyal sözleşme ile inşa edileceğini belirtmiştir. Bu görüş açısı, insan eseri olan hukukun da meşruluk temelini temin eden "yaşam, özgürlük ve mülkiyet" olarak belirlenen üç doğal hakkın korunması hukuk devleti ilkesinin temelini oluşturur."

çekleştirilmesi için bireye sağlanacak güvenli yaşam hukuk normlarının varlığı ile mümkündür.

Türkiye'deki durum açısından konuyu irdelersek: Anayasanın 2. maddesinde LAİK bir Hukuk Devleti olduğu belirtilmiştir.

Laiklik tanımını yaptıktan sonra Devletin Dini kurumlar ile ilgilenmemesi ve etki alanında olmamasının laiklik olarak belirtilmesi veya Devletin dini kurumlara karışmaması durumunun laiklik olarak tanımlanması olgusundan hareketle, Anayasanın 136. md.sine göre, Diyanet İşleri Başkanlığının laiklik ilkesi bağlamında, bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak, ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri ifa edeceğine dair Anayasal bir hükmün bulunması karşısında kurumların Anayasal hükümleri aynen yerine getirmeleri bir görevdir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Tüm bu açıklamalar değerlendirildiğinde;

Özgür, bilimsel bilginin etrafında dönmek gerektiği ve bilginin çıkarıcıların eline düşmemesi ve bilgisizlik ile korkusuzca mücadele edilmesi gerektiği açıkça görülmektedir. Toplumda bireylerin özgürlüğüne son veren dogmalara sarılmalarına neden olan her türlü eylem, fiil ve faaliyetin gelişmesine imkan vermemek ve özgür düşünceli iyi insanların yetişmesi sevgi dolu toplum yaratılması için çalışmak gerektiği

açıktır. Amacın bu olması zorunludur. Toplumun bilimsel düzeyde kültür düzeyinin yükselmesini sağlayarak bağnazlıktan, çıkarıcılıktan ve boş inançlardan insanın arındırılması en birinci yol olmalıdır.

Ancak din ve inanç çoğu toplumda bağnazlığın merkezi olarak, insan usunu boş inançlar ile doldurmayı becerir. Tembellik, özgür bir akla ve düşünme yeteneğine sahip olmamak, bilgisizlik, insanların özgürlüklerini ellerinden aldığı gibi, toplum için de tehlike oluşturur. Bu nitelikte bireyler bilimsel bilgiden uzaklaşmış ve tutsak hale gelerek ve boş inançların peşinde ilerleyerek, sadece menfaat peşinde koşan yaratıklar haline gelirler. Tek amaç ekonomik getirdir. Kendi menfaatinden başka hiçbir şey düşünemez ve ilgilenmez. Bundan kurtuluş çok zordur ve hatta imkânsızdır. Bu hale gelenin bir insan olduğunu düşünmek ve hayret etmeye gerek yoktur. Çünkü dinler bile insanı tanımlarken onun (iyi ve kötü) karşıtlıkları barındırdığını açıklamamış mıydı?

Uygarlığın görüntüsü olan amaç, bilimsel nitelikte olmak üzere özgür bir ortamda özgür düşünceli insan olarak gerek kendine ve gerekse topluma faydalı olan insan modeli oluşturmaktır. Bu nitelikteki bir yaşam biçiminde, insanın olgunluğu sağlanır ve evrenin yasalarını bilimsel metot ile çalışarak bulunması gerektiğine inanılır. Gözleme dayanmayan hiçbir kanıtı değer verilmez. Ancak insanlık için yararlı olan yeni gelişmelere açık olarak çalışmalar sürdürülür.

Uygar ve aydınlanma geçirmiş toplum-
larda düşünce sistemi açısından inanç, din,
akıl ve özgürlük kavramlarını değerlendirsek,
sosyal boyutta gerek din ve gerekse
toplum felsefesi bağlamında, olumsuz ola-
rak belirtilmiş ve düzeltilmesinin insanın
daha mutlu kılacağına inanılan davranışlar
ve düşünce açıklanmakta ve sistem bu çer-
çeve içinde gerçekleştirilmek istenmekte-
dir. İyinin, güzelin, doğrunun bulunması
akıl ile mümkündür.

Bilim ilerleyip us evrim geçirdikçe
inançların değerini yitirdiği, ve keza, uygu-
lamada denetlenemeyen ve doğrulanama-
yan her inancın boş inanç olduğu, inancın,
bilginin bittiği yerde başladığı, bilginin ol-
madığı yerde bilimsel düşüncenin de ola-
mayacağı, bilgisizliğin tutsaklık olduğu
gerçeği karşısında tutsaklıktan kurtulmak
insanın amacı olmalıdır. Tutsaklık bireye
ezberletileni tekrar etmekle de kendini gös-
terir. Özgür düşünmek için özgür insan ol-
mak gerekir. Tutsaklık özgür düşüncenin
en baş düşmanıdır. Bilimsel çalışma bilin-
cinde olmak tutsak olmamakla eş değerdir.
İnsan aslında kötü ve saldırgan, şiddet eği-
limli olup esasen niteliği gereği bu eğilim-
leri ortaya çıkarmaktadır. Sorun insanı bu
olumsuz eğilimlerinden arındırmaktır.

Böylece özgür birey olarak olgunlaşmış
insanların meydana getirdiği topluluğun,

kendi özgür iradesi ile daha mükemmel bir
hayatı sağlamaya yönelik olarak, dini ku-
rallar ile değil, evrensel ve uygar değerlerin
esas alındığı ve insana değer veren yöntem
ve kuralların uygulandığı bir Devlet içinde
yaşamaları mümkün kılınmalıdır. İnsanlar
gerek vicdani inançlarında ve gerekse diğer
insanlarla birlikte kardeşlik ve sevgi içinde
mutlu yaşayabileceği sürekli bir ortamın
sağlanması amaçtır.

İnsanların, özgür ve bilimsel nitelikte
bağnazlıktan arınmış, dogmalardan ve boş
inançlardan zorbalıktan uzak olarak, kendi-
lerini geliştirmeleri gerekir. İnsanların arzu
ettikleri ve insan onur ve haysiyetine yara-
şır nitelikte, kötülüklerden kin ve nefretten
arınmış ve eşitlik içinde olarak, doğa kural-
larını bilimsel metotla inceleyerek ve insan-
lığa yararlı sonuçlar elde etmek üzere, yaşa-
ma sevinci içinde olmaları ve çalışmalarını
arzu edilen bir tablodur. Bugün tüm top-
lumları saran karanlık ve hiçbir inancın
amacına ve niteliğine uymayan ve dinlerle
bağdaşması mümkün olmayan ve devletin
varlık nedenine aykırı düşen, karmaşa ya-
ratılarak insanın layık olduğu düzeyde ya-
şamaya imkân verilmediği gözlenmekte-
dir. Bu ortamının değiştirilerek akıl yolu ile
ve hırslardan düşmanlıktan arınarak mutlu
toplum yaratmak için gerekli yöntemlerin
özgür bireyler tarafından sağlanması bekle-
nir hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Akın, İ. (1980). *Kamu Hukuku*. İstanbul
- Atatürkçülük. (1982). Ankara: Genel Kurmay Basımı
- Casserer, E. (2005). *Devlet Efsanesi, İnsan Üstüne bir Deneme*. Çeviren Prof. Dr. Necila Arat. İstanbul
- Çeçen, A. (2000). *Kemalizm*. İstanbul
- Dinçkol, B. (2002). Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından 5 şubat 2002 tarihinde düzenlenen. "Lâikliğin Anayasal ilke Haline Gelişinin 65. Yıldönümü Paneli'nde tebliğ olarak sunulmuştur.
- Gökalp, Z. (1950). *Ziya Gökalp Diyor ki*. İstanbul
- Gökberk, M. (1986). *Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*. İstanbul: Eczacıbaşı Yayını
- Göze, A. (1984). *İnkılap Tarihimiz ve Atatürk İlkeleri*. İstanbul
- Hançerlioğlu, O. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul
- Hof, İ. (1995). *Avrupa'da Aydınlanma*. İstanbul
- İlmihal 1 (2000). *İman ve İbadetler*. İslam Araştırmaları Merkezi. İstanbul
- Işıқтаş, Y. (2006). Türk Hukuk Devriminin Felsefesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*
- J.J.Rousseau (1965). *Toplum Sözleşmesi*. Çeviri
- Işıқтаş, Y. (2004). *Türk Hukuk Devriminin Felsefesi*. Annales de la Faculte de Droit D'Istanbul. Vol. 36. No 53
- Kasapoğlu, A. (2006). *Atatürk'ün Kuran Kültürü*. İstanbul
- Kongar, E. (1997). *Demokrasi ve Laiklik*
- Kuçuradi, İ. (2006). Devrim Kavramı ve Atatürk'ün Kültür Devrimi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Özel sayı
- Okandan, G. R. (1959). *Umumi Amme Hukuku*. Ist. s.37
- Öktem, N. (1995). *Laiklik Din ve Alevilik Yazıları*. İstanbul
- Önder, R.A. (1983). *Laikliğin Sınırları, Atatürk'ün Hukuk Devrimi*. İstanbul
- Özcan, T. M. Laiklik ve Hukuk Devleti (Yayımlanmak üzere olan makaleden)
- Mardin, Ş. (1992). *Makaleler*. Türkiye'de Din ve Siyaset. İstanbul
- Mumcu, Özbudun, Feyzioğlu, Ülken, Çubukçu. (1987). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Atatürkçülük*. Ankara.

Sarıkcıoğlu, E. (2002). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta

Serter, N. (1996). *Giydirilmiş İnsan Kimliği*. İstanbul

Şeraiti, A. (2001). *Dinler Tarihi*. İstanbul. (Çeviri)

Taninli, S. (2005). *İslam Çağımıza Yanıt Verebilir mi?* İstanbul

Tanör, B. (2004). 1982 *Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*. İstanbul

Nutku, U. (2006). Atatürk'ün Onuncu Yıl

Söylevinin Felsefi Önemi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Özel Sayı. s. 11

Sarıkcıoğlu, E. (2002). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta.

Yakuboğlu, K. (2006). Sosyal Bilim Düşüncesi Bağlamında Felsefe Nedir: Ne Değildir? *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. sayı 7

Yümni, S. (2004). *İslam'ın Sosyolojik Yorumu*. İstanbul

